

Ціна 1.00 дол.

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК XXX

ЖОВТЕНЬ — 1979 — OCTOBER

Ч. 10 (356)

NOWI DNI

A Ukrainian Monthly published every month
except August by the Nowi Dni Co. Ltd.
in Toronto, Ont., Canada

Editor-in-Chief: M. Dalney

Second Class Mail Registration Number 1668
International Standard Serial Number ISSN 0048-1017

Засновник і редактор 1950-1969 П. К. Волиняк

Видає
Спілка "НОВІ ДНІ" з обм. відповідальністю

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Мар'ян Дальний -- головний редактор
Члени Редколегії: Тоня Гороховец, Василь І. Гришко,
Дмитро Кислиця, Олексій Коновал, Іван Манастир-
ський, Омелян Тарнавський, Ярослав Харчун,
Марко Царинник.

Адміністратор — Григорій Мороз, тел. 252-4553

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА:

Австралія — 7.50 австралійських доларів
Великобританія — 4.50 англ. фунти
Канада і США — 10.00 доларів
Франція — 30 франків
Всі інші країни Європи і Півд. Америки \$6.00
Чекі і грошові перекази виписувати на
"NOWI DNI".

НАШІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

У Великобританії:

Mr. A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd.
London W. 11, England

В Австралії:

Mr. S. Krywolap, Box 1586 M, G.P.O. Adelaide
S. 5001, Australia

На Чикаго і околиці:

Mr. D. Sawertailo,
1745 Juniod Terr., Des Plaines, Ill. 60016, USA

На Філадельфію і околиці:

Mr. S. Jewsevskey,
420 Woodhaven Place, Philadelphia, Pa. 19116
USA

На Тандер Бей і околиці:

Mr. P. Swyrydenko
133 Bethune Street
Thunder Bay "F", Ont.
P7C 2G4

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

NOWI DNI

Box 126, Postal Station "N"
TORONTO, ONT., CANADA
M8V 3S4

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

Редактор — БОРИСОВІ АНТОНЕНКОВІ- ДАВИДОВИЧУ 80 РОКІВ	1
Борис Антоненко-Давидович — НА ЗБОРАХ	2
Казімера Іллаковичувна — ПОЕЗІЇ (в перекладі Марти Тарнавської)	4
Гелій Снегірьов — НАВОЇ ДЛЯ РОЗСТРІЛУ (продовження)	5
Дмитро Чуб — ІЗ СПОГАДІВ АРТИСТКИ М. МАЛИШ-ФЕДОРЕЦЬ	9
Натяля Турчманович — ПОЕЗІЇ	11, 16
А. Мушинська — Шуканні могили батька	14
Марія Гарасевич — ПОЕТ І КРИТИКА	18
Григорій Костюк — ВИМУШЕНИЙ КОМЕНТАР	21
Леся Богуславець — НАДІЯ	25
УДР — З РОЗМОВИ З РАЇСОЮ МОРОЗ	26
В. Ю. Повстак — ДЕБЮТ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІРИЧНОГО ОПЕРНОГО ТЕАТРУ У ВАШІНГТОНІ	27
Д. Нитченко — З УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУР- НОГО ЖИТТЯ В АВСТРАЛІЇ	29
Р. Колісник, Кость Довгалюк, Петро Одарченко, А. Лясковський-Коломієць, Ол. Тер., Ніна Кузьменко — ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ	30
Ф. Миколаєнко — ГОРЕ ВІД РОЗУМУ — ЛИ- ШЕНЬКО ВІД РЯДНА	33

На першій сторінці обкладинки:
Борис Антоненко-Давидович.

- Усі права застережені. Передруки і переклади дозволені тільки за згодою Видавництва.
- Статті з поданими іменами авторів не конче висловлюють погляди редакції.
- Редакція не відповідає за зміст платних оголошень і застерігає собі право виправляти і скорочувати надіслані матеріали.
- Незамовлених матеріалів редакція не повертає.

Література, наука, мистецтво, суспільне життя

ВІД РЕДАКТОРА

БОРИСОВІ АНТОНЕНКОВІ-ДАВИДОВИЧУ 80 РОКІВ

У серпні цього року видатному українському письменникові і громадянину Антоненкові-Давидовичу сповнилося 80 років життя. Він народився в м. Ромен, на Полтавщині, 5 серпня 1899 року. Вчився в Охтирській гімназії, потім — на історико-філологічному факультеті Київського університету. Літературну творчість розпочав ще в гімназії, пишучи вірші російською мовою. В 1916 році з'явився перший його прозовий твір "Моя поїздка на Кавказ" — також російською мовою.

Всі пізніші твори Бориса Антоненка-Давидовича написані не лиш чудовою українською мовою, але й насичені глибоким українським патріотизмом. Його перше оповідання "Останні два" було надруковане в київському журналі "Нова громада" (1923), де редактором працював Олекса Петрович Варава (Кобець), чий спогади почнемо друкувати в наступному числі "Нових днів". У 1925 році вийшла перша збірка оповідань Бориса Антоненка-Давидовича — "Запорошені силуети". За два роки (1927) зійшла друга збірка його оповідань "Синя волошка", а в 1929 р. — третя, "Справжній чоловік".

Та найвизначніші його твори того першого десятиріччя, які ні трохи не втратили актуальності й досі, — це повість "Смерть" (1928), збірка художніх репортажів-нарисів "Землею українською" (1930) і оповідання "Печатка", уривок з якого друкуємо в цьому числі журналу. До речі, це оповідання недавно перевидано в Австралії й Дмитро Чуб у своїй книжечці "Борис Антоненко-Давидович (1979), пише про нього так: *"На тлі неспокою, зросійщеного робітництва, несвідомого села, повернення з фронту до рідних хат цілих ешелонів розполітикованої солдатні, автор майстерно змалював... організатора українського руху за самостійність України Андрія Осадчого, що вмів швидко знайти спільну мову з слухачами, умів заспокоїти і змусити слухати його навіть збільшовичену масу"*.

У збірці мистецьких нарисів Антоненка-Давидовича "Землею українською", назавжди закарбовані слова: *"Я люблю нашу історію. Я люблю її буйну, далеку неповторну романтику, яку жадні тенденції істориків не могли вкласти в Прокрустове ложе Польщі й Росії. Я люблю ступати її вже стертими слідами і в тих слідах шукати пахоців минулого... Дивна, справді, наша історична*

доля: зо всіх буйних літ, що ураганами пролетіли через наш степ, нам лишилися у спадщину самі тільки хрести та могили...".

Здається останнім твором Бориса Антоненка-Давидовича з часів "Розстріляного відродження" був "Паротяг ч. — 273" (1933). Через рік, 2-го січня 1935, письменника було арештовано, безпідставно засуджено, заслано і він замовк на цілих 30 років. Щойно в 1963 році, під час "відлиги", появився його новий роман "За ширмою", перевиданий в 1972 році в Австралії, де ще цього року має вийти також англійською мовою.

Повернувшись з заслання в 1956 р. до Києва з надірваним здоров'ям, Борис Антоненко-Давидович деякий час знову працював у редакціях і видавництвах, в 1969 р. видав збірку літературно-критичних нарисів "Здалека й зблизька", а в 1970 р. у видавництві "Радянський письменник" вийшла його остання друкована книжка — надзвичайно цінний мовний порадник "Як ми говоримо". З черговим закрутом "генеральної лінії" цього вистачило, щоб потрапити знову в неласку російських червоних шовіністичних держиморд і їх вислужників щербицьких та білодідів. Одного з найвидатніших українських письменників і мовознавців Бориса Антоненка-Давидовича там більш не друкують.

80-ліття цього заслуженого й хрустально чистого українського культурного діяча відзначено в столиці нашої "суверенної" республіки хіба черговим кагебівським обшуком на його кавиртірі... Ще не знаємо, як ушанує його 80-ліття багата і сита українська громада в США та в Канаді. Але знаємо ми і знає наш Ювілят, що сучасне лихоліття українського народу не триватиме вічно. У вільній Україні ім'я Бориса Антоненка-Давидовича завжди згадуватимуть серед найвизначніших діячів української культури, а з його творів наша молодь вчитиметься — більше ніж з творів інших українських "радянських" письменників — любити свою батьківщину й гордитися нею.

Тож низький поклін Вам, Борисе Дмитровичу, за Ваш великий вклад у розвиток української культури в ці підлі, жорстокі роки, за Ваш страдницький шлях і за те, що понад 30 років каторжних поневірянь не лиш не зламали, а навіть не зігнули Вас. Спасибі Вам від нас і від тих, що прийдуть після нас. (М. Д.)

НА ЗБОРАХ

(Уривок з оповідання "Печатка")

Я навіть не встиг сказати за потребу українзувати школу, а мені ще треба було, хоч кількома словами, згадати за суд і церкву (аграрні й військові справи я з охотою погодився віддати Осадчому), як мені почали перебаранчати поодинокі ворожі вигуки. Я запнувся і мені впала в очі пишна, чорна борода в огрядному сіряку, що неподалеку вперто торочила:

— Ми не розуміємо вашого малоросійського язика!... Не розуміємо!

Еге-е, тут нагвинчено вже машину! — подумав я: — не інакше, як місцеві вчителі, кацапня, розагітувала ще до нас дядьків.

Але думати мені довго не довелося. Ворожі крики, ніби скористувавшись моєю павзою, тепер наповнювали лементом волосне подвір'я.

— Та що там їх слухати! Брежуть!...

— Поодягали вишивані сорочки й думають, що не бачимо вовка — паничі приїхали!...

Становище наше кожної хвилини гіршало. Я з Осадчим стояли на імprovізованій трибуні — звичайному селянському возі, що на ньому волосний писар поставив маленького стола; воза вивезено на середину волосного подвір'я, і він тільки єдиний, маленький острівець серед мішанини селянських голосів, свиток, сорочок і де-не-де жіночих хусток. Людська хвиля натискає на віз і, здається, ось-ось розчавить його, принаймні, я чую, як під ногами мені щось коливається і тріщить. Невеличка купка наших прихильників, місєвих просвітан, як сектанти, туляться боязко один до одного і тужно дивляться на нас. В їхніх поглядах — розчарування, і прикрість, і турбота, і остання надія на те, що ми якось викрутимось.

Але я вже не сподівався викрутитись. Було ясно, що тут нічого ніяк не вийде і що скорше ми подамось відсіля подальше, то буде краще. Але як це зробити? Звідусіль нас стиснув натовп і нам годі вислизнути кудись з воза. Я спробував ще раз вплинути на дядьків і щосили, аж мені закололо в горлянку — крикнув:

— Так хочете ви, щоб у нас була українська школа, наша школа, така школа, що не калічити наших дітей "чтоканнями" та всякими там "избами" й "гумнами"?...

Певно, мої слова, чи скорше голос, справили на них враження. На подвір'ї притихли й нашорошились. Я миттю скористувався з цього і ще дужче, не жаліючи до свого голосу сарказму, крикнув:

— Чи може вам треба, люди добрі, панської школи, московської?...

Я поставив питання руба, і мої "люди добрі", що не звикли міркувати на педагогічні теми, трохи спантеличились. — А воно й справді, — якої нам треба школи? — Я певний, що коли б наші просвітяни були сміливіші й розторопніші і вчасно підтримали б мене належними вигуками, — я виграв би. Але просвітяни стояли мовчки. Серед лункої тиші хтось поблизу в'їдливо процідив:

— Ну й хитрі ж пани: хочуть, щоб ми й далі були темні, — по-мужицькому нас учить!

Навколо нього зарегітали. Чорна борода, що кричала була проти "малоросійського язика", протовпилась наперед і роздратовано кинула до нас:

— Нам треба такої школи, щоб язика не ламала, о!...

Зненацька відкілясь із середини натовпу виліз солдат у розхристаній "гімнастюрці". Він, не панькаючись, добрими штовханами плечей і ліктів розпихнув собі дорогу й підійшов до воза. Навіть не спитавшись нас, він спокійнісінько зліз на воза й став спиною саме перед нашими лицами. На подвір'ї стало занадто тихо. Я нутром відчув усю грандіозність моменту й мені неприємно стиснуло десь під серцем. Солдат одсунув далеко на потилицю свого кашкета з репаним дашком, сплунув набік, розмахисто махнув руками перед себе й почав:

— Хоть я, канешно, тьомний, як пивная бутылка, но впрочім тожє завсїгда могу ізобразить понятїє. Ми, братці, товариші дорогїї, ще не вбили, сказать, ведмедя, фронт стоїть, уп'ять же война не скончена, а шкуру вже делїм...

Кілька голосів стверджуючи загуло: — Правильно! — А солдат пристукнув на потилицю кашкета, щоб той був не впав, розмахнувся правицею і казав далі:

— К примєру сказать. — Україна і малоросійський язик. Воно, канешно, — да і, як по простому виражаясь, то, сказать би, ми вроді, як хахли. Но тут буржуазєя діло портить, вона розуміє, што Україна — це значить — край усьому, кїнець і больше ніяких гвоздей, уп'ять же: ні землі і ні какой, вопче, свободи. Буржуазєя це, гавару, розуміє і потому агїтирує, щоб писались в українці. Потому — щоб без землі, а которий, пролетарія тьомная, ету контрреволюцію не розбере, то й поступа в Просвіти всякі та Ради...

Дядьки аж подались головами наперед і жадбно ковтали кожне солдатське слово. Наше і без того скрутне становище вже цілком виразно погрожувано небезпекою. Нас могли просто на просто — попобити. Я запитливо й нетерпляче подивився на Осадчого: мусимо ж ми колись забратися відсіля!

Але Осадчий і на думці того не мав. Він цілком спокійно слухав солдатську белькотню й тільки іноді, видимо, і йому уривався терпець; тоді він смикався наперед і намагався спростувати солдата. Та куди там! Солдат не звертав на нього уваги, що далі він говорив, голос йому все більше й більше ставав крикливіший і грізніший. Ніби не ми, вдвох з Осадчим, були його єдиними опонентами, а тут, у волосному дворі, зійшлася вся всеросійська контрреволюція, яку він мусить розтрощити на друзки.

Я вже перестав покладатись навіть на Осадчого. Я гаразд знав, що все це скінчиться недобре, і мене вже не цікавили деталі цього кінця. Я навіть зникся за ці кілька хвилин солдатської промови з неминучістю небезпеки і вся гострота відчуття її — для мене вже минула...

Тепер я міг би вже, не зважаючи ані на що, байдуже злізти з воза й проштовхати собі дорогу на вулицю, щоб найняти першого стрічного дядька одвезти мене до міста. Та саме в цей час солдат кінчив свою балаканину і під співчутливий і захопливий гамір зліз із воза. Тут саме б і мені з Осадчим злізти та піти собі подалі, хоч і переможеними, але все ж таки не зганьбленими й цілими, — мовчки вислизнути від небезпеки під загальний гамір. Але не з таких був Осадчий! Він почекав поки навколо більш-менш утихомирилось, і тоді вже, не зважаючи на глузливі, а то й просто ненависні погляди дядьків, він виступив. Він почав свою промову зовсім спокійно і незалежно, ніби нічого й не трапилось допіру.

— Люди добрі, братці, товариші! Я, розуміється, не вмію так балакати, як оцей товариш, що тут говорив, я буду просто, по-мужицькому, без математик... Хто ми такі? Я вас питаю, хто ми такі?... — Він стукнув себе у сухотні увігнуті всередину груди і від того кінець останнього його слова одломився й трагічно забринів камертоном. Щось незвичайне дмухнуло з тих Осадчових грудей на дядьків, вони затихли, як і перед тим, коли слухали солдата, і тільки моя постать у вишиваній сорочці під студентською тужуркою муляла їм очі. А Осадчий запалювався далі. Все нутро йому клекотіло, голос дедалі гучнішав, йому бракувало іноді потрібних слів, тоді він допомагав собі мигами й усякими вихилясами.

— Ми українці! — гордовито відповів він сам собі й переможно подивився навкруги. Я гадав, що сама тільки ця згадка за навісних "українців", після солдатської промови, збурить сходку, але Осадчий не дав їм оговтатись. Він перейшов у контрнаступ і сміливо кинувся назустріч супротивній хвилі:

— А хто такі українці? — я вас питаю! — І знову ж сам собі відповів:

— Та це ті, що їх гнітила цариця Катерина та цар Петро ще двісті років тому! А хто така була цариця Катерина? — я вас питаю! Та це, не вам кажучи, була така повія, що...

Тут Осадчий знизив свій голос і по-домашньому почав розповідати соромітські подробиці з любовних царициних пригод. Його не абияка фантазія допомагала йому в належний спосіб змалювати розпутний образ легковажної цариці, гнобительки славних запоріжців. Він оповідав про неї такі бувальці й пригоди, що, я певен, — найпедантичніший і найсумлінніший історик, який би присвятив усе своє життя Катерининській добі, не знав би все ж таки й сотої частки з того всього, що тут так образно й щедро подав Осадчий дядькам у своїй промові. І — хочете вірте мені, хочете не вірте, — але цим він переміг їх. Скоро зайшла мова про ті любовні авантури, як лица дядькам пояснішали, стали приязно посміхатись і,

з кінцем, дружній регіт на весь двір покривав нові дотепи Осадчого. Навіть солдат, що недавно тут розносив нас на всі заставки, тепер, забувшись, роззявив рота і уважно слухав Осадчого, щиро посміхаючись разом із іншими. А Осадчий гатив далі й далі. Слухаючи його, я мимоволі подумав, що коли б йому ще освіти трохи, — з нього, далекі, вийшов би непоганий порнографічний белетрист. Скінчивши свої філіпіки, Осадчий зітхнув і підбив підсумки:

— Оці полюбовники Катеринині, оці блюдолизи прокляті (дядькам чогось подобалось це "блюдолизи", і вони знову зареготали) і порозбирали запорізькі землі, а нас, українців, обернули в москоську, кріпацьку неволю!...

Дядьки тепер жадібно слухали кожне його слово. Але що я кажу — "слухали"! Вони ковтали, всмоктували, вбирали ці слова, що їх, не запинаячись, кидав на всі боки Осадчий. Сталась метаморфоза, яку я не годен був зрозуміти. Цей Осадчий не тільки привернув їх до себе, ні — владно поодмикав їм душі й вільно похожав там, як у себе в господі.

Хіба треба, після цього казати, що він переміг! Коли взяти на увагу все те, що могло з нами скотітись, після моєї невдачі й солдатської агітації і цей фінал, що ми його тепер мали, — це буде щось більше за перемогу.

Осадчий провів постанову про добровільний податок із десятини на користь Центральної Ради, сходка ухвалила визнавати за єдиний свій уряд тільки Центральну Раду, вітала всі її універсали, протестувала проти вислання Богданівського полку на фронт і, я запевняю вас, що наколи б Осадчому замайнулось, він міг би тоді запропонувати й не такі ще резолюції, і вони, без сумніву, пройшли б. Їх також би ухвалили одностайно, як і ці, але думки про самостійність і сепаратний мир із німцями ще не вкладались тоді Осадчому в голову.

Назад із воза Осадчий злавив тріумфатором, а за ним і я, хоч і не такий урочистий, як він, але, так би мовити, — "при своїх".

С. КРИВОЛАПОВІ — 70 РОКІВ

У жовтні ц.р. сповниться нашому довголітньому представникові на Австралію п. СЕРГІЄВІ КРИВОЛАПОВІ сімдесят років життя.

З цієї нагоди він пожертвував 70.00 доларів на розбудову журналу, з побажанням, щоб "Нові дні" проіснували ще сімдесят років.

Щире наше спасибі Вам, дорогий пане Криволап, за Вашу віддану й жертвенну працю для поширення вільного українського слова. Хай Вам Бог дасть здоров'я і насаги бути представником "Нових днів" та іншої української демократичної преси ще довгі-довгі роки.

Видавництво й Редакція "Нових днів"

"Zawieszone na nitce deszczu"

НА ДОЩУ ЗАВІШЕНА НИТЦІ

Чим можу хвалитися далі,
крім слів, що у вірша скритці:
вервичка крапель печалі
на дощу завішена нитці.

Сповідь — ясно, була неповна,
і розгрішення вже не шукай...
Дні — мов плетена біла вовна,
ночі — чорна вовна шорстка.

Не підглянув мудрий прохожий,
не помітив прохожий глупий,
що крізь пальці плили погожі
хвили щастя, що їх вже не купиш.

Час стояче на місці — палить...
Збереглась лиш, мов краплі на квітці,
кольорова вервичка жалю
на дощу завішена нитці.

"Do ojczyzny mojej — ciszy"

У МОЮ ВІТЧИЗНУ — ТИШУ

В заметілі птахом вишу:
там пожежа, тут знемога...
У мою вітчизну — тишу
жодна не веде дорога.

Не почують, не напишуть:
йдуть бої — як вістку дам я?
Про мою вітчизну — тишу
вже пропала навіть пам'ять.

Ген перо у хмарах пише:
що чувать в моєму краю?
Про мою вітчизну — тишу
вістки жодної немає.

"Dwa ptaki"

ДВА ПТАХИ

Якже мало знаємо про птахів!
Жив глухонімий раз сіромаха,
що привик ранесенько вставати,
підглядати соловейка-брата.
Соловейко із роздертим дзьобом,
непомітний, зовсім без оздоби,
тряс сердечним криком цілу галузь...
Тимчасом глухонімий спокійно,
педантично і безперебійно,
хробаки вибирав помалу.

Потім засинали — хто як годе:
один — ситий, а другий — голоде,
та обидва виповнені щастям.

Лиш глухому дотепер не вдається
зрозуміти солов'я-невдаху...

Якже мало знаємо про птахів!

"Taki sam kraj"

ТАКИЙ ЖЕ КРАЙ

Зовсім такий же край,
і міст подібний, і гай,
могили, бур'ян, трава,
і церква — хіба що нова.
Та ось на могилах хрести
не — похилені, не — криві,
— чужі!

"Smierc"

СМЕРТЬ

Раніш не було ще смерти,
потім тінь її доростала до тіні моєї на міру,
потім знову ж лежала у кут заперта,
мов забутий в рулоні папірус.
А сьогодні вона під рукою щоденно,
кожна ніч моя нею багата,
вона жде — терпелива, готова — на мене,
мов книжка нерозтята.

КАЗІМЕРА ІЛЛАКОВІЧУВНА

Народжена у Вільні 1892 року, Казімера Іллаковичувна дебютувала збіркою ІКАРОВІ ЛЕТИ в 1912 році. Важливіші серед її книжок: СМЕРТЬ ФЕНІКСА (1922), РИБОЛОВЛЯ (1926), ПТАХ, ЩО ПЛАЧЕ (1927), ДЗЕРКАЛО НОЧІ (1928), З ГЛИБИНИ СЕРЦЯ (1928), ПОПІЛ І ПЕРЛИНИ (1930), ГЕРОІЧНІ БАЛЯДИ (1934). Займалася теж перекладами з німецької, російської та мадярської літератури.

В 1930 році отримала нагороду міста Вільна, в 1935 Державну літературну нагороду, в 1954 році нагороду Пен-Клубу за перекладацьку діяльність, в 1957 році — нагороду міста Познаня. Критика визнає її одним із передових поетів Польщі в період між двома світовими війнами.

Надруковані вище поезії переклала
з польської мови

Марта Тарнавська

НЕ ЗАБУДЬТЕ

В І Д Н О В И Т И

ПЕРЕДПЛАТУ

СВОЄЧАСНО!

НАБОЇ ДЛЯ РОЗСТРІЛУ

(Ненько моя, Ненько...)

(Продовження з попередніх чисел)

Ти отямився, читачу? Хочеш іще? Будь ласка.

"Сам Ленін, звичайно... людина талановита. Він володіє всіма якостями "бождя", а також і необхідною для цієї ролі відсутністю моралі й чисто панським, безжальним ставленням до життя народних мас".

("Новая жизнь", 10 листопада 1917 року; попередня видержка — теж з газети за 10 листопада, а найперша — 17 січня 1918 р.).

Олексія Максимовича за його "Мисли" звинуватили в зраді справи революції й пролетаріату, попереджали його й погрожували йому, а влітку 1918 року прихlopнули "Новую жизнь" розпорядженням ленінського радянського уряду.

Однаке, судити й заарештовувати не стали. Побоялися авторитету? Не настав іще час розправ? Не будемо гадати, не об тім мова. Я виписую шматки з Горького, аби Ти, мій читачу, трішечки точніше розумів, що до чого і що почім. От іще кілька цитат з Горького:

"...будучи переконаним, що він (уряд — Г. С.) розум народу, він змушений позицією своєю прищеплювати народові переконання в тому, що він володіє найрозумнішим і найчеснішим урядом, щиро відданим інтересам народу.

Народні комісари прагнуть саме цієї мети, не соромлячись — як не соромиться ніякий уряд — розстрілами, вбивствами й арештами не згодних з ним, не гребуючи ніякими наклепами й брехнею на ворога: ("Н. Ж.", 19 лютого 1918 р.).

Так це ж точнісінько про поведінку уряду через 12 років на Україні в нашій справі СБУ!

"Наша революція дала певний простір всім гидким і звірячим інстинктам, що накопичилися під свинцевим дахом монархії і, в той сам час, вона відкинула від себе всі інтелігентні сили демократій, всю моральну силу країни..."

("Н. Ж.", 16 березня 1918 р.).

І останній уривок з "Несвоевременных мыслей" Максима Горького — трохи задовгий, але впевні до нашої теми:

"Днями якісь окаянні мудреці засудили сімнадцятирічного юнака на сімнадцять років загальних робіт за те, що юнак відверто й чесно заявив: "Я не визнаю Радянської влади!"

Не кажучи про те, що людей, які не визнають авторитету влади комісарів, знайдеться в Росії десятки мільйонів, і що всіх цих людей неможливо винищити, я вважаю за корисне нагадати суворим, але нерозумним суддям про те, звідки з'явився цей чесний юнак, так безглуздо-суворо засуджений ними. Цей юнак — плоть від плоті тих прямодуш-

них і безстрашних людей, які на протязі десятиріч, живучи в атмосфері поліцейського нагляду, шпигунства й зрадництва, невтомно розвалювали свинцеву тюрму монархії, несучи, з небезпечкою для свободи й життя свого, в темні маси робітників і селян ідеї свободи, права, соціалізму. Цей юнак — духовний нащадок людей, які, схоплені ворогами і поневіряючись у в'язницях, відмовлялися на допитах розмовляти з жандармами з презирства до ворога — переможця.

Цей юнак вихований високим прикладом тих кращих російських людей, які сотнями й тисячами гинули в засланнях, в тюрмах, на каторзі і на кістках яких ми нині збираємося будувати нову Росію.

Це — романтик, ідеаліст, якому органічно брідка "реальна політика" насильства й омані, політика фанатиків догми, оточених — за їхнім власним зізнанням — шахраями й пройдисвітами.

Щоб виховувати мужніх і чесних юнаків у підлих умовах російського життя, потрібна була величезна витрата духовних сил, майже ціле століття напруженої роботи. І от тепер ті люди, заради свободи яких вершено та роботу, не тямлячи, що чесний ворог краще підлого друга, засудили мужнього юнака за те, що він, — як це й повинно бути, — не може і не бажає визнати владу, яка топче свободу". ("Н. Ж.", 3 травня 1918 р.).

То як? Не такими жахливими ввижаються Тобі тепер висловлювання С. О. Єфремова? Я забув ще одну з "несвоєчасних думок": Жовтневу революцію Горький називає:

"це російський бунт без соціалістів по духу, без участі соціалістичної психології".

Так, це Горький. Це 1918 рік. Підшивку "Новой жизни" видається там-таки в газетному відділі наукової бібліотеки — і Тобі видадуть, читачу, запишись тільки в бібліотеку і проси потім ту підшивку, як і я просив: "Правду", сьогоднішні "Літературну Україну" и "Комсомольця України" — а серед них і "Новую жизнь", ніхто недремний не помітить. Візьми, не пошкодуй часу, почитай. Надзвичайно цікаво! А вже про талант публіциста, про виблиски думок — і гомоніти зайве, це Горький. Так, Горький. Той самий, котрий через десяток літ висуне офіційно визнану формулу вбивства без суда й слідства: "Если враг не сдается — его уничтожают!", (коли ворог не здається — його знищують!). Той самий, котрий стане основоположником висміяного всім мислячим світом "соціалістичного реалізму", про який народ навідмаш скаже: "соціалістичний реалізм — це оспівування вождів у доступній для них формі". Ще побуває він, Горький, в таборах на Соловках і в трудовій колонії для малолітніх під-

Харковом і захопитися на старості, як гуманно й високоморально перевиховує радянська влада злочинців... Так було, нікуди того не дінеш. Аналізуй усе це, читачу мій, сам...

Та повернімося до "Щоденника" Єфремова. Ось ще з "Щоденника":

"Збідніло село, збідніло матеріально і духовно. Половина ходить в рядовині, одяга кученька, обсмикана, часто на дворі збудування понижені, а під боком ліс, та його нема за що купувати. Економію знищено — щоб коли вернеться, то не було б де сісти, а все ж багато людей за паном жаліє. Був заробіток, а тепер нема де заробити і позичити".

Це з щоденника 1924-25 років. Досить благополучна картина, якщо врахувати недавнє воєнне лихоліття. Лишився б Сергій Олександрович на волі та побував би в селі на рідній Україні в 33-му, коли жерли матері м'ясо своїх дітей, страшно писати про таке літерами звичними...

Ще уривок:

"Кажуть, ніби син Ніковського записався в піонери. Ні він, ні батько до нас не заходять. З гарного хлопчика вийшло стерво. А все батько винний..."

Досить "Щоденника". Все розуміє академік. І дуже не любить диктатуру. І дуже сподівається на те, що вона кудись щезне. І дуже логічно було б, коли б він з такими настроями і справді організував антирадянську спілку. Але..., але він цього не зробив, не організував академік Єфремов підпілля. А коли йому "пришили" СВУ — не став відмовлятися. Чому? А може вирішив — нехай вважають, що я його заснував? Нехай всі вважають? Адже я повинен був, просто-таки мусив його заснувати! В інтелігентських колах, що цікавилися процесом, ходила така пошепки передавана фраза: "СВУ" повинно було бути... але його не було".

Ні, не думаю. Не знаю. Це хлопчисько Павлушков міг так розумувати й оббрехати себе, дядьків, друзів по школі, тих, кого й не знав зовсім, — он який я герой, скільки в мене війська! А досвідчений Єфремов, розумний старий науковець — не міг зробити такого кроку. Він просто заплутався.

І його заплутали.

Долинуло до мене таке. Вже після суду в загальній камері розповів Єфремов це Голоскевичу, а той, вийшовши на заслання і перш, ніж повіситись, переповів одному з моїх "свідків епохи"...

Єфремов тримався найдовше. Не визнавав ні існування СВУ, ні себе в ролі його вождя. Йому принесли зізнання Павлушкова, Дурдуківського, Ніковського й сказали:

— Ви ж розумний чоловік і тямите, що, маючи їх зізнання, такі їх зізнання — ми обійдемося й без ваших признань вини. Але врахуйте: вас — розстріляємо. Розстріляємо, як керівника. А оскільки керівника розстріляли — хоча він і не зізнався, — то тих, котрі зізналися в кривавих злочинах, тим більше доведеться розстріляти. Винуватцем їхньої загибелі будете ви. А признаєтесь — помилюємо всіх.

Впливали на академіка і, так би мовити, розумово-філософічно:

— Ви повинні всього тільки зійти зі сцени — всі ви, старі інтелігенти-націоналісти. І далі українська культура розвиватиметься без вас. Розвиватиметься вона пречудово, ось бачите — адже ми всіляко стоїмо за українізацію. Ви зійдете зі сцени, до української культури придуть на зміну вам нові, молоді кадри, і українська культура розвиватиметься без вас пречудово!

Ще йому казали, що коли він не зізнається, його не відберуть для процесу й не випустять в зал опери, а тихо "шльопнуть" і підберуть для СВУ іншого голову більш податливого, з тих, хто вже зізнався.

І він став "зізнаватися", став брехати на себе й на інших. Він брехав і жахався з того, що творить. І перед початком суду сказав своєму оборонцю Ратнеру:

— Я вирішив на суді відмовитися від усіх своїх попередніх показань. Скажу з трибуни правду!

Ратнер, переляканий до смерті, озирнувся на двері камери, схопився за голову й зашепотів:

— Бога ради, Сергію Олександровичу, — тільки не це! Ви не знаєте, скільки народу схоплено в цій справі! Вони мститимуться, вони заллють кров'ю всю Україну!

Чи був адвокат щирим? Чи грав на користь ДПУ, якому за всяку ціну треба було, щоб каялись підсудні? Я схиляюся до останнього: грав на користь ДПУ. А може — й ні. Тепер цього не визнаєш. Кажуть, був Семен Борисович Ратнер людиною порядною.

І Єфремов переконаний, хоча й пасивний вояк радянської влади, став її поплічником в самому чорному, ганебному, нелюдському...

Потихеньку-полегеньку котяться наші детективний візок, мій читачу. І сам бачиш: вже добряче переплуталося, кого вбито, а хто вбивця.

5. Хлопчик Коля

Павлушков Микола був на зріст не високий, некрасивий, прищавий. Короткозорий, окулярів не скидав. Похмурий був, мовчазний, великий акуратист: завжди все занотовував, вів щоденники, підшивав і пронумеровував одержані листи. Років 16-ти приїхав він звідпівськ із Росії, здається — з Тули, де ріс у підпільській родині. Дуже швидко засвоїв українську мову — відмінно засвоїв, говорив виключно українською, хизувався цим. Жив з дядьками, при дядьках — дядькові Сергії й дядькові Володимирі. Єфремова боготворив, ходив за ним навзирці, слухав, затамувавши подих, кожне слово поспішав записати...

Кортить мені домалювати образ Павлушкова Миколи, дофантазувати, розписати його психологію. Змалювати живу картину, як крокував він одного хмільного весняного вечора по Фундуклівській (нині — вулиця Леніна), вдивлявся

*) З пошани до сл. п. Миколи Павлушкова хотілося цей розділ трохи скоротити, а тим самим і зм'якшити. Але з пошани до сл. п. Гелія Снегирьова, ми, крім заголовка, нічого не змінили. — Ред.

допитливим поглядом в освітлені вікна будинків і раптом відчув якийсь поштовх усередині і почув віщий голос, що закликає його звершити подвиг і стати на чолі. Та краще без "липи".

Втім, то не "липа", що, безперечно, народився й виховався Коля з яскравим інстинктом лідерства, з прагненням до влади й слави. Росточку був непомітного, тілом не Голіаф — зрозумів незабаром, що слава Мочалова-Садовського, так само й Дон-Жуана — не його покликання. І розсудив цілком тверезо: буду навчатися, оволодію рідною мовою, вивчу історію рідного краю (от і знаменитий, ерудований дядько поруч ходять), увірвусь до високої політики і... іспробую стати вождем. Навчався, засвоював. І науку головування теж змагав. Не без участі й допомоги дядьків очолив ТЕЗ, "Гозариство єднання згоди" — нехай і шкільний дитячий колектив — а все-таки. Не вдержався ТЕЗ, скінчили діти школу — розлетілися хто куди, хоча прощаючись і присягалися в романтичній вірності до могили. А літерувати, очолювати Колі кортіло, та й дядьки свого морального нащадка підштовхували до того: хлопчина росте тямущий, допитливий, неньку-Україну любить — чому такий не послужить неньці!

Скликає Микола кількох друзів по ТЕЗу й каже:

— А давайте-но, друзі, організуємося. Всіх тезівців не збереш — давайте хоча б ми зустрічатися, гомоніти про те — про се, плани різні намічати...

— Які плани? Про віщо?

— Ну, про все. Про любов до багатострадалної України і взагалі. Я вже й назву для нашого гурту придумав: СУМ — будемо іменуватися, з перших літер слів "Спілка української молоді". Звучить, га? Ми — С У М, сумна молодь, оскільки стурбовані долею батьківщини.

Погодилися хлопці. Відбулася та розмова в 1925 році. Було їх разом з Миколою шестеро: Нечитайло, Бовкун, Кокот, Матушевський, Бобир і — Павлушков. Більше їх і потім не стало:

"Незважаючи на спроби поширити свій вплив у масах, "СУМ" до останнього часу залишався замкненою організацією, що втягла до своїх лав тільки незначні шари націоналістичної української молоді, виключно вихідців із ворожої пролетарству і селянству класи". ("Вісті", 5 березня).

"Незначні шари" — все-таки "шари", так не скажеш про шістьох пацанів. Фразу взято з даних передсудового слідства. Давайте глянемо, що там іще встановлено щодо "шарів".

На лаві підсудних з усього складу СУМ опинилося двоє — Павлушков і Матушевський. Бобир залучений як свідок — після чого, цілком зрозуміло, відсидів "своє". Кажуть, у тюрподі (тюремний підвал) під час слідства бачили ще Кокота. Всього — четверо. Як Тобі, читачу, ви-

жається, судячи з того, що ти вже про справу СБУ знаєш, — могли сісти на лаву підсудних тільки двоє, коли їх було... Ну, сорок, п'ятдесят? 3 організації, про яку сказано:

"...суворо законспірована, бойова, фашистського типу організація, що брала участь у підготовленні під керівництвом "СБУ" збройного повстання проти радвлади і як організація, що готувалася чинити терористичні акти"? (Теж "Вісті", 5 березня).

Мені здається — тобто я в тому переконаний! — ні, не могли сісти тільки двоє, сіли б усі.

Словом, так їх шестеро й лишилося. Скільки разів вони сходилися? Вшістьох — двічі а чи тричі протягом усієї "діяльності". Востаннє бачилися всі гуртом у 1926 році, про це й у вирокі сказано (там про Матушевського, наприклад, записано: "з 1925 до 1926 року був членом керівної п'ятірки "СУМ").

Отже — всього шестеро хлопчаків влилося до СУМу. Незначного успіху домогся кандидат у вожді Павлушков Миксела, жалюгідна армія. Та в матеріалах суду... о-о, в матеріалах суду!

3 допиту Матушевського:

"...Матушевський визнає, що "СУМ" була терористична організація, маючи за мету застосовувати терористичні акти проти видатних діячів партії і радвлади, а також і те, що частина "СУМу" вважала за потрібне застосовувати терор і проти місцевих представників радвлади—...".

3 допиту Павлушкова:

"В разі повстання "СУМ" мав стати окремою бойовою одиницею — батальйоном".

Батальйон — це, як не помиляюсь, чотири роти, а рота — 300-400 багнетів, отже батальйон — не менше 1200 бойових одиниць? Хочеться з цього приводу тоскно підспівати: "Де ж ви, де тепер, дружки-однополчани?" — невже всіх нас забрала мати-сира-земля без суду й слідства? Та не будемо сумувати, не треба трауру — в даному конкретному випадку не треба: батальйон, створений намаганнями слідства, мусив складатися на випадок повстання з 6 багнетів, озброєних, як побачимо за кілька сторінок, одним малокаліберним пістолетиком "монте-крісто" для патрончиків "логн-райфен" (в дитинстві) був у мене такий пістолетик, мідний і блискучий, батько купив його за простою в магазині і навчав мене володіти зброєю: сидючи в нього на руках, бо ще зовсім малий був, ціляв я у папірець на стовпі). Щоб покінчити з "бойовим батальйоном" — ще одна цитата — і досить, "Правда" від 14 березня:

"Хирлява у повному розумінні спілка контрреволюційної молоді (СУМ) представлена на лаві підсудних Павлушковым і Матушевським. Про інших членів цієї спілки згадується в обвинувальному висновку, але частина зреклася спілки раніше, ніж вона провалилася".

Згадується "про інших" — мається на увазі один Д. Бобир, що фігурує на процесі як свідок, навіть нечитайло, Бовкун і Кокот — не згадані ніде ні разу.

Одне слово, не вийшло з Колі вождя широ-

**"НОВІ ДНІ" Чекають ваших порад
і дописів на різні теми
нашого життя!**

ких мас. А кортіло бути вождем, он як кортіло. А тут ще "шерше ля фам" — з'явилася дівчина, Люся Варенуха, красуня й розумниця, нащадок старовинного українського інтелігентського роду, яка раптом (кохання дурне) обрала прищавого Колю серед писаних красенів. Вождь також закохався по вуха. І страшенно пишався з того, що упокорив таку дівчину. Але любов цю годилося заслужити — Коля дуже боявся своїх прищів, не-оковирних круглих окулярів. Він викладав Люсі свої героїчні наміри, повідомляв про грандіозні заміри, натякав з трагічними інтонаціями про своє месіаністичне поклоніння.

Зненацька... наприкінці квітня 1929 року заарештовують сестру Павлушкова. Брат домагається правди, носить передачі. Люсі він цілує руки, гіпнотизує її сталесим "сумним" поглядом і переконує в тому, що вона мусить відштовхнути його, тікати від нього, не ризикувати собою, через те, що зрадити сестру, не домагатися її звільнення, не носити передач він не може. Люся своєю маленькою ручкою тисне його мужню спітнілу правцю й промовляє:

— Ми підемо разом шляхом боротьби й страждань!

Та в середині травня сестру випускають. А 18 травня 1929 року — в один день заарештовують Павлушкова, Матушевського, Бобира. Нагадує: старики — члени ще не існуючого¹⁾ СВУ Єфремов, Дурдуківський, Ніковський і вся компанія — всі на свободі, нормально працюють в Академії, готують до видання словники й підручники, лікують радянських громадян, служать у радянській кооперації, викладають у школах і не сподіваються на себе ніякого лиха.

Хто виказав — точніше, наклепав? Випитали щось цікаве у сестри? Зуміли підкотитися до красуні-розумниці Люсі? — шепотілися сусіди, ніби викликали її, красуню, після арешту коханого й возили до нього на квартиру²⁾. Тільки обшук у акуратиста Колі одразу дав багатий улов: щоденники з записами про організований СУМ, з про-рочими висловами дядечка Сергія, листування³⁾. А серед того підшитого в папки й пронумерованого листування — і мами моєї Наталки Собко листи, в яких вона не погоджувалася з націоналістично-інтелігентською обмеженістю поглядів Колі, що животіє в мішанському Києві, і з пролетарського Харкова кликала на широкий шлях комсомольської романтики... Яку б роль не відіграли ті мамині листи в розмотуванні ниток, що привели до утворення клубка СВУ — можна сказати впевнено: спасибі Колиній акуратності, спасибі, що підшив він і зберіг мамині листи, що дихали пролетарським радянським настроєм, інакше, за одну лише активну участь мами в ТЕЗі, за дружбу з Павлушковым, Матушевським та іншими їй, доньці царського полковника, неминуче сидіти на лаві підсудних, або, ще гірше, вислухати присуд, не будучи *відібраною* для присутності в залі опери. Це в тому випадку, якщо мама не писала доносу в ЦК комсомолу, а якщо писала — то, звичайно, листи її Павлушкову вже не були потрібні, вона вже була *їхньою* людиною. Під три чорти, голова обертом...

Прости мені, Мамо... Просить спокою душа Твоя, чую... Вона заслужила спокій і тишу. А я не даю Тобі тиші... Прости...

Та що ж все-таки сталося з Павлушковым і з ще двома сумівцями після їхнього арешту, як так вийшло, що заспівали вони в камерах ДПУ фашистську оперу СВУ?...

Ніяк, ну ніяк не виходить у мене без посилань на хоча б одного живого свідка. Потрібен він мені. Тобі, читачу, потрібен. І він є. З'явився вже після знайомства мого з Всеволодом Михайловичем Гандовим, коли я перепитав і перешукав усіх, хто міг мати хоч якесь відношення до СВУ: адвокатів і чекістів тих часів, можливих родичів, однофамільників. Раптом почув я від одного старого літератора, якому виклав свою маскувальну версію про розвідки мої з приводу мами⁴⁾:

— Як, адже живий і здоровий Борис Федорович Матушевський! Інженер на пенсії, два місяці на рік ще підробляє бухгалтером, в садку возиться. Син у нього, онук, дружина жива — здорова, бадьорий, стариком не назвеш. Колись, розповідає, віршики пописував, журналістикою грішив, і зараз літературно-історичними дослідженнями бавиться. Та от вам і адреса його: Київ, вул. Тургенєвська, 74-б, кв. 3. (Б. Ф. Матушевський уже не живе. — *Ред.*).

1) Це не описка. ЩЕ не існуючої, хоча всьому світу відомо, що СВУ виникла у 1926 році. Вона не виникала взагалі, а до травня 1929 року не існувала у фантазіях ДПУ: треба було "розколоти" Павлушкова, щоб почала жити, рости й діяти "Спілка Визволення України".

2) Про Люсю Варенуху мені нічого більше не відомо.

3) Я вже казав, що ДПУ володіло єдиним документом — "Щоденником" Єфремова. Мабуть, слід уточнити. Маю на увазі, що більше документів на суді не фігурувало: не оголошувалося, не пред'являлося прокурорами, ні захисниками, як це завжди на всіх судах чиниться. Не принесли на суд ні щоденників Павлушкова, ні листування його, ні щоденників та листування когось інше. Чому? Відповідь може бути лише однозначно: нічого в них, тих документах, не було цікавого, такого, що доводило вину підсудних. Нижче я згадуватиму листівку, написану з приводу вбивства Петлюри, — так і вона не фігурувала на суді, хоча насправді існувала. Ну, це вже недоробка слідства: не збереглося з 1926 року жодного примірника, листівки — нічого не варт було зфабрикувати, цілу бойову фашистську організацію зфабрикували, а листівочку — не зуміли.

4) Приступаючи з розпитами про СВУ до кожної нової людини, в якій за моїми припущеннями можуть бути про те якісь дані, пояснював я свою цікавість так. Дізнався, мовляв, випадково від одного старого друга покійних батьків про те що, мама була причетна до процесу і начебто навіть брала в ньому участь чи то як свідок, чи навіть залучалася до слідства. Чи не пам'ятає випадково чогось з цього приводу?... Ні, не пам'ятає... А чи не знаєє когось — журналістів, чекістів, адвокатів

ІЗ СПОГАДІВ АРТИСТКИ М. МАЛИШ-ФЕДОРЕЦЬ (МАРТИНЮК)

У 1951-му році стало відомо, що до Австралії приїхали відомі київські артисти, Марія та Іван Мартинюки. А незабаром хтось уже доповнив, що Марія Мартинюк — це Малиш-Федорець, відома артистка ще з часів театру Садовського. Вони оселилися десь на передмісті Мельборну, а через якийсь час на сцені нашого Народного дому вони вже брали участь в "Наталці-Полтавці" та в "Чорноморцях".

Познайомившись ближче, я кілька разів відвідав їхнє мешкання, розпитував про минуле українського театру, про що Марія Євгенівна багато знала. Вона працювала ще з Марією Заньковецькою, Садовським, Саксаганським та багатьма іншими, що започаткували український професійний театр, здобувши в Україні та й поза нею величезну славу.

Я намовляв артистку написати спогади про пройдений театральний шлях, а вона все вагалась. Зрештою, я обіцяв їй допомогти в редактуванні та виданні таких спогадів, але й це не допомогло.

Марія Євгенівна була огрядна, висока жінка, з міцним характером й на наших, навіть відомих теперішніх артистів, дивилася трохи звисока. Іноді вона була гнівна й ганьбила тих, хто недооцінював нашого класичного репертуару, зокрема побутового, а шукав задоволення в різних веселих оперетках та комедіях, перекладених з інших мов.

Якось у липні 1952 року, коли вони жили поблизу Мельборну в Каулфілді, я завітав до них, з надією знову щось почути цікаве про наш театр.

— хто міг би пам'ятати?... Теж ні... Кілька разів відповідь звучала дещо інакше:

— От ім'я такий-то пам'ятає, певне, знав і був, але ... ні-і, він **вам** ні за що не схоче розповісти....

Вам — себто **цілком можливому сексотові**. Так, ми живемо в тому світі, де навіть у доброму приятелі не можна бути впевненим. Я оце перебрзав у пам'яті всіх своїх друзів — близьких, і дійшов висновку, що поручитися можу лише за **двох**. Отак...

Одне слово, версія для розпитувань мною вигадана була така. Власне, й не вигадана, так воно фактично і було. Дядечко мій наштотував мене на розвідки з приводу матері, і аж ніяк не його вина, що коло пошуків розширилося.

(Далі буде)

Цього разу наша артистка, корифей українського театру, була в доброму настрої. Спочатку вона вгостила мене добрим борщем, а потім ми почали розмову. Я вийняв з чечки зошит і попросив дозволу записати дещо з її розповіді. Вона на цей раз не заперечувала. З попередніх зустрічей я вже знав, що серед небагатьох визначних артистів старшої генерації, що потрапили під час Другої світової війни на чужину, Марія Євгенівна Малиш-Федорець належала до того покоління, що його виховали ще основоположники нашого славного українського професійного театру. Протягом 45 років своєї сценічної діяльності Марія Євгенівна виступала на сцені переважно в головних ролях у багатьох операх, оперетках, драмах і комедіях, здобуваючи прихильні відгуки глядачів і рецензентів.

Народилась вона 20-го січня 1885 року в Ніжині на Чернігівщині в родині мирового судді Євгена П. Малиш-Федорця. Їхня родина була досить велика: чотири хлопці і троє дівчат. Марія була найменшою й не пам'ятає своєї матері, бо мати померла, коли її народила.

Батько лишився вдівцем з сімома дітьми, але подбав, щоб всі дістали середню освіту, закінчивши Ніженську гімназію. По закінченні середньої освіти Марія брала участь у місцевому аматорському драматичному гуртку, яким керувала годі Марія Заньковецька. Якось на одну з цих вистав завітав з Києва сам Микола Садовський, після чого запросив її до свого театру до Києва на ролі молодих героїнь.

Почавши від 1907-го року, Марія Євгенівна виступала в цьому театрі, а одночасно, маючи гарний голос, меццо-сопрано, закінчила в 1912

році драматичну вокальну школу ім. Миколи Лисенка. За цей час своєї праці в театрі, Марія Малиш-Федорець створила багато мистецьких образів, граючи переважно героїчні та характерні ролі. В опері "Майська ніч" вона грала роль Зовиці, в "Запорожці за Дунаєм" — Одарку, в "Катерині" Аркаса — роль матері, в "Марусі Богуславці" — Марусю, в Енеїді — Юнону, в драмі "Гетьман Дорошенко" — роль Прісі, в "Саві Чалому" — роль панни Зосі, у драмі "Про що тирса шелестіла" — Оксану, в "Суєті" — Наталку, в "Казці старого млина" — Сусану, в "Гандзі" — Гандзю, в "Бондарівні" — Тетяну, у п'єсі Винниченка "Гріх" — Наташу та інші.

Багато разів виступала на сцені Малиш-Федорець, уже опинившись в Німеччині, на тодішній англійській зоні. Бачили ми майстерну гру нашої артистки поруч свого чоловіка, артиста-співака І. Мартинюка (Миколаєнка). Вона не тільки грала на сцені, а й поставила в Австралії "Наталку Полтавку", "Майську ніч", "Сватання на Гончарівці", "Чорноморці", давши разом 14 вистав, дарма що мала вже 70 років.

Померла Марія Євгенівна 5-го квітня 1960-го року, на 75-му році життя в наслідок важкої операції нирок, лишивши хворого напівпаралізованого чоловіка, який незабаром теж помер.

II

Початки праці з М. Заньковецькою і М. Садовським Марія Євгенівна уміла цікаво й захоплююче розповісти і той факт, що вона не лишила по собі своїх писаних спогадів, є дуже болючий. Вона мала добру пам'ять і могла б написати добру книжку, що було б ще однією сторінкою до історії українського театру. Вона могла цитувати, що й коли сказав поет Олесь, що говорили студенти про книжку Тичини "Партія веде", розповідала як ховали академіка Грушевського, як у 1936-му році вперше дозволено українському театрові зробити турне на північ, де було повно засланих з України, що бачила в Архангельську, як випадково зустрічалась з дружиною Остапа Вишні та багато інших епізодів.

Розповідаючи про свої молоді роки, Марія Євгенівна згадала про Марію Заньковецьку:

— Марія Заньковецька, — казала вона, — була нашою доброю знайомою. Вона мене й намовила брати участь на сцені. Мені було тоді ще без двох місяців 17 років, як я вперше грала. Але я дуже боялась. Марія Костянтинівна якось прийшла і сказала, що хоче ставити "Суєту" Карпенка-Карого, що скоро приїде Микола Карпович (Садовський, — Дм. Ч.), він хоче бачити нашу виставу.

— І я, — розповідає Марія Євгенівна, — з тремтінням серця згодилася грати Наташу, бо мені таки дуже хотілося грати. Але коли була призначена перша репетиція, я побоялась грати таку відповідальну роль. Мене охопив жах. Тоді по мене прибігла Ліза Хуторна і сказала, що вже всі чекають. "Боюся", — сказала я, але таки пішла.

Марія Заньковецька тоді сиділа в коричневій сукні. Була проста й ласкава. Вона відразу сказала: "Маруню, не бійся, не святі горшки ліплять!" І я тремтячими руками взяла роль. Вона попередила, що треба мати аристократичні рухи, бо ця пані, яку я гратиму, з високого коліна, що вона скінчила Смольний інститут у Петербурзі. І почалися репетиції, які відбувалися в її будинку, а ставити мали в клубі — в Народньому домі в Ніжені.

Одного разу під час репетиції нам сказала Заньковецька, що в четвер (це було 15-го липня 1906 року) приїде Садовський. За кілька днів, коли ми були в Заньковецької на репетиції в вітальні, задзвонив дзвінок. Марія Костянтинівна захвилювалась і, біжачи відчиняти, гукнула до нас: "Підтягніться ж, чортенята, глядіть мені"...

Аж ось входить Микола Карпович. Красень, високого росту, років 50, кремезний, пишні козацькі вуси, типове расове обличчя, щоки рожеві. Глянув на всіх нас. А на ньому світлосірий костюм, фетровий капелюх. Він недавно приїхав з Парижу й виглядав дуже елегантно. Марія Заньковецька глянула на нього й каже: "Що це в тебе за капелюх такий великий?" — "Це паризький", — відповів Садовський.

Правда, до української постаті цей капелюх не пасував. І Садовський розповів, як у Парижі діти бігли за ним і кричали: "А ля бур! А ля бур!" — бо тоді саме була бурська війна.

Потім Марія Костянтинівна попросила всіх до столу, до чаю. Я з переляку сіла за самовар, щоб за нього сховатися й крадькома поглядала на Садовського. Я боялась стрінутися поглядом, але що я не гляну, то й він усе на мене дивиться. "А який голос панна має?" — запитав мене Садовський. Але Марія Костянтинівна відразу взяла над нами шефство, відповівши: "Я ще не пробувала голосів, але в драмі йдуть дуже добре. Завдає їм тільки страх появилися перед публікою".

Після чаю повернулися до вітальні, де Марія Заньковецька сіла до роялю й почала грати і співати циганську пісню "Циганки Ази": "Даремно я по цілім світі тебе шукаю, друже мій". Потім, на пропозицію Заньковецької, ми заспівали народню хорову пісню "Ой, що ж то за ворон". Вона теж підтягувала, а Микола Карпович заспівував, прислухаючись до наших голосів, а потім вибрав з усіх нас Івана Ковалевського, мене, Галю Ніжинську, Лізу Хуторну і Юхима Миловича.

Днів за 10 ішла наша вистава, на якій був і сам Садовський. Ця вистава була великою новиною для Ніжена, бо ніхто з нас досі не грав на сцені. Звичайно, ми грали, як аматори, бо в передньому ряду сидів Садовський, а між глядачами сиділи наші батьки й родичі.

На другий день після вистави всі зібралися в Заньковецької, і Садовський відіграв згаданих гравців до свого театру, який відкривався в Полтаві. Батьки багатьох з нас не пускали, були плачі і сцени. Нас боялися пустити з дому.

"А цю чорнушку, — сказав Садовський, показавши на мене, — щоб привезли у запльомбованому вагоні, бо вона найбільше боїться".

Коли приїхали до Полтави, почали готувати "Суєту", де я мала знову грати Наташу. Сюди був запрошений і відомий актор (герой-любовник) Іван Мар'яненко, а такою Борисоглібська, Ф. Левицький, дружина Карпенка-Карого — Софія, Заньковецька, Березовський, Олександра Герцик — дружина відомого співака Козловського, та інші. Ми тут поставили також п'єси "Життєве море", "Не так сталося, як бажалося" та інші.

У 1907 році театр Садовського переїхав до Києва. Садовський найняв Троїцький театр, що звався "Чайная трезвость". Микола Карпозич платив за це приміщення чи театр 12 тисяч на рік. Конкурувати тоді з російськими театрами спершу було тяжко. Соловцов, відомий обруситель України, насаджував скрізь російські театри й дістав тоді від російського уряду нагороду — медаль Анни 1-го ступеня.

Спершу Садовському було скрутно, був навіть дефіцит, але потім публіка стала ходити більше. Про це кореспондент Сергій Яблоновський писав у "Кієвской мислі", що Троїцький театр для Садовського, як "золоте яєчко". До нас для участі в масових сценах йшли студенти університету, за що їм платили по 50 копійок за кожну участь. Щоразу наш театр мав більший успіх тому, що він був національний, ставили лише українські п'єси. А коли в 1910 році ми вперше поставили в перекладі українською мовою "Ревізора" Гоголя, то відомий театральний критик Кугель у московським журналі "Театр и искусство" кричав: "Вот так номер! Наши малороси ставят "Ревизора"!"

Того ж 1910-го року приїхали до Петербургу і грали в театрі "Пассаж". Всього приїхало нас 140 осіб, разом з оркестрою. Традиційно Садовський завжди починав з "Наталки Полтавки". А коли поставили "Ревізора", то в пресі заговорили, що найкращий був Садовський у ролі городничого. А театрал Керель писав у пресі: "С каким удовольствием я слушал этот певучий язык в прекрасном переводе Садовского, где чувствовался весь аромат Гоголя".

Всі українські громади міста (тепер таких немає, їх ліквідували за "націоналізм", — Дм. Ч.), земляцтво, студенти вітали наших артистів. Там же поставили оперу "Енеїда" (лібретто Садовського, музика М. Лисенка). Енея грав Микола Аркас, син історика, Зевса — Карлашов, бас, Зевса іноді грав сам Садовський. Юнону грала Малиш-Федорець, Дідону — Литвиненко або Петляш, Латина — І. І. Ковалевський, Меркурія — Северин Паньківський.

Далі Марія Євгенівна розповідала про окремі епізоди та вдачу Марії Заньковецької. Коли одного разу дали їй грати ролю в казках Шніцлера і вона вдяглась в європейський костюм, то не могла увійти в образ. "Зніміть з мене оцю панську одіж, — казала Марія Костянтинівна, — бо я не можу втілитися в цю пані. Я не хочу грати цих панів: мені дайте плахту, запаску, дайте ролю Софії, наймичку".

Коли у 1923-му році відзначали 40-річний ювілей Заньковецької, поставили 2-гу дію "Чорноморців" і "Дві сім'ї" — останню дію, де вона

Наталя ТУРЧМАНОВИЧ

ОСІНЬ

(Присвята В. Юрченковій)

Не журися, що волос сріблиться,
Не турбуйся, що осінь прийшла.
Павутиння таке незаметне,
А вона — глядь яка золота.
Не волосся визначує долю
Не весна, що так швидко мина,
Лише серце Твоє голубине,
Лише удача Твоя чарівна.
Тож порви павутиння завчасу,
То ж порви павутиння завчасу,
Що так зручно павук послушав,
Оминай усі хитрощі злого,
Люби так, щоб вогонь не згасав.

грала Зінку. Було безліч привітань. Прийшли також чотири дівчини в українських одягах. Ці сільські дівчата принесли вінок з жита, пшениці й калини, а навишитому рушнику піднесли хліб і сіль. Вони низько вклонились і сказали: "Дорога Матусю, спасибі вам за те, що ви з нас ніколи не сміялись".

А коли Олександр Певний від службовиків банку та установ Києва, вітаючи, дав їй 20 золотих десятків, то чекісти захвилювались, бо то ж було справжнє золото, яке вони забирали примусово в населення, коли дізнавались, що хтось має.

Марія Костянтинівна якось сказала Марії Євгенівній: "Марусечко! Як я умру, то щоб не показували мене людям, бо в смерті немає краси, а як уже показуватимете, то хоч трішки загрируйте, підведіть трішки губи. На тім світі може зустрітися з кращими акторами й письменниками, то створимо там кращу трупу".

Розповідаючи далі про колишнє українське театральне життя, Марія Малиш-Федорець казала:

Театр Садовського — це був чисто національно-виховний театр. І коли прийшла революція, я й зараз точно пам'ятаю, що прибіг Садовський до театру до жіночої половини і сказав: "Цар відмовився від престолу! Україна повстане!" Це всіх відразу піднесло на дусі. В усіх на устах і на серці були лише слова Україна та її самостійність. Все населення висипало на вулиці. Перша демонстрація була загальна, а на другий день була українська. Радісне хвилювання охопило весь Київ. І Садовський, якому було вже понад 60 років, прийшов на сцену і сказав:

— Хлопці! Збирайтесь!

— Куди? — питають.

— Ідемо на майдан Богдана Хмельницького. Нехай він нас зустріне. Підемо в українському одязі.

Потім покликав костюмера Колю Колесникова:
— Давай костюми з "Богдана Хмельницького", а мені з самого Богдана.

Одягшись в історичні костюми, по телефону попросили з артилерійських казарм троє коней. Сіли на коней Садовський, Петляшенко, якого в 1921 році було розстріляно, і Корольчук. Поїхали по Васильківській вулиці. На Хрещатику їх зустріло море жовто-блакитних прапорів і людей. А перед цим боялися, що ніхто не вийде. Тоді ще був тимчасовий революційний уряд. Наших вершників люди зустрічали урочисто, підкидаючи шапки. А за людьми не видно було й пам'ятника Богданові Хмельницькому, його обсіли студенти. А з Софії тільки бов, бов, бов...

III

Загримований Винниченко на виставі "Брехня"

Одного разу під час відвідин Марія Євгенівна розповіла окремі епізоди з театрального життя, а зокрема про Володимира Винниченка та його таємний приїзд на виставу його ж драми "Брехня". Це було в 1910-му році, коли театр Садовського вперше ставив у Києві в Троїцькому театрі п'єсу Винниченка. Винниченко тоді був на еміграції, в Парижі, куди виїхав, рятуючись від переслідування царської поліції й арешту. Почувши про виставу, Винниченко нелегально перебрався через кордон й опинився в Києві. Садовський, який мешкав тоді при театрі, загримировав його в своїй мешканні. Наділи йому сині окуляри, і післявми його під час вистави на гальорку. Ніхто ні з глядачів, ні з акторів не знав про це. Лише на другий день Микола Карпович Садовський сказав по секрету окремим соліднішим акторам.

Винниченкові надзвичайно сподобалась вистава. Його драми йшли тоді в театрі Садовського протягом чотирьох років.

Далі Марія Євгенівна розповіла, як Винниченко ще в 1908-му чи 1909-му році, будучи в Києві хотів відвідати професора Володимира Антоновича, щоб дістати якісь матеріали з історії України. Він взяв у місті візника й приїхав на ріг Желенської й Кузнечної вулиць, де жили Антоновичі. В тому ж будинку мешкала й Малиш-Федорець і була в приятельських взаєминах з родиною Антоновичів. Винниченко мав з собою чималеньку валізку. Побачивши, що за парканчиком якийсь старичок копає грядку, Винниченко запитав:

— Слухайте, скажіть, будь ласка, чи дома професор Антонович?

Старичок відповів:

— Дома, дома, заходьте.

Винниченко тоді до старичка:

— Візьміть чемодан.

Старичок бере чемодан і несе до хати за Винниченко. Принісши, поставив. Потім Винниченко вийняв 20 копійок, сунув йому в руку. Старий подякував, сховавши гроші до кишені. Тоді Винниченко просить покликати професора.

— Професор перед вами, — почув відповідь і трохи не провалився крізь землю від несподіванки, просячи вибачення. А Антонович, усміхаючись, додав:

— Але грошей не віддам, бо праця мусить бути оплачена.

IV

Несподівана зустріч з дружиною Остапа Вишні в Архангельську

(З розповіді артистки М. Малиш-Федорець)

Остап Вишня одружився з Варєю Маслюченко десь приблизно в 1925-му році. Після арешту Остапа Вишні в 1934-му році заарештували й вислали і його дружину Варю з маленькою дочкою до Архангельська. А в 1936-му році Московський військовий округ запросив наш театр поїхати з виставами на північ. Незабаром група театру опери при Домі Червоної армії вирушила в дорогу. Під час цієї подорожі діставали потрібну платню. Серед репертуару були "Запорожець за Дунаєм", "Наталка Полтавка", "Сорочинський Ярмарок", "Майська ніч", "Катерина", "Сьятання на Гончарівці", "Чорноморці" та інші.

Від часів революції туди не запрошували ще жодного українського театру. Коли приїхали, на вулицях уже були розліплені афіші з усіма прізвищами артистів. Я пішла купити в місті хутро з чорно-бурої лисиці.

Вийшовши з крамниці, я побачила поблизу велику афішу, біля якої стояла якась змарніла обшарпана жінка. Ледве я наблизилась до неї, як вона озвалась до мене, називаючи мене по імені.

— Хто ви будете? Я вас не пізнаю, — сказала я.

Взявши обома руками за лице й відгорнувши трохи висле волосся, вона сказала тремтячим голосом:

— Може, по очах пізнасте? — А потім майже відразу сказала: "Я — Варя Маслюченко", — і гірко розплакалась, викликавши сльози і в мене. Це була артистка, дружина Остапа Вишні.

— Як я прочитала на афіші ваше прізвище, — казала вона, — очам не повірила, що десь на півночі, в далекому Архангельську, зустріну Наталку Полтавку...

— Де ти живеш, Варю?

— Я живу на острові, ходжу до праці за сім кілометрів по льоду. Працюю прибиральницею.

Варю Маслюченко я добре знала. Була шатенка, мала гарний характер, чудову розмовну мову, грала різні ролі в театрі Курбаса, також у театрі Гната Юри. Я мусила поспішати, бо о четвертій годині там уже смеркало. "Приходь на виставу, сказала я, — будемо чекати.

— Варя була на всіх виставах. Вона спершу прийшла до мене в гардеробну з дочкою, якій було 12 років. Одягнена вона була в якийсь, як вона казала "шухав", ніби брудне пошарпане пальто, а на ногах обмотки. Коли роздяглась, то не хотіла вішати, а скрутила в сувій свій одяг і поклала додолу між калоші, бо там, казала, є досить вошей.

Я тоді вже гримувалась, бо подали перший дзвінок. Я дала їм квитки й післала в залю. Я тоді грала Терпелиху. З нами скрізь їздили три енкаведисти. Один з них був контролером.

Коли заграли увертюру до "Наталки Полтавки", по залі прокотився стогін. Адже в залі більшість глядачів були засланці з України, вислані на поселення. Коли була сцена розмови Терпелихи з Наталкою і я сказала "Убожество і старість моя силкують мене скоріше віддати тебе заміж...", я побачила, як багато навіть чоловіків залилися слізьми. В залі зривалися ридання. На сцені артисти не могли грати, мова переривалась, а з залі далі чути було схлипування. А коли Петро заспівав "Ой, умру ж я мила, а ти будеш жива, чи згадаєш мила, де моя могила", стогін ще більше сколихнув залю: поруч стогонів і плачів зривалися оплески. Я сама не знаю, як я сама не розплакалась і не зіпсувала своєї ролі.

Після третьої дії, коли весь ансамбль співав:

Начинаймо веселиться...

та всі встали з місць і кричали: "Слава! Слава українським артистам!"...

Потім возили нас по різних "точках" по архангельських лісах, де розкидані селища висланих. Але тих, що були за дротами, на наші вистави не пускали. Бачили ми багато наших людей в українських свитках, кобеляках. Возили нас кіньми на возах, а охороняли червоноармійці, бо там на людей часто нападають вовки. Через те, що це було на межі 1936-37 років, були великі морози, то нам видали кожухи.

На вистави приходили люди цілими родинами, переважно наші переселенці, часто приходили жінки з дітьми, хвалили за наші концерти, шкодували, що скоро від'їжджаємо.

В одному селищі раптом приходить гарна здорова жінка-вчителька, веде і свого присадкуватого чоловіка й приказує:

— Іди, іди, проклятий кацапуро, подивись. Це наші українські артисти! Ти ще не чув таких голосів і на платівках!

А в коридорах, біля заль, де ми виступали, лежали сотні лиж, бо там люди на лижах приїздили з далеких околиць. Все вкрили глибокі сніги. Та ось їдемо до пункту ч. 3. Там побудовані підземні заводи. А мороз 60°. Жінки поробили собі з панчіх маски, а в них дірочки для очей. Біля театру тисячі людей, а квитки вже всі продані.

Після концерту виходимо з театру. Надворі місячна ніч. На вулиці бачимо одноповерхові будиночки, крамниці. Приходить до нас директор театру Волчіні. Він єврей — вихрест, прекрасна людина, з Харкова. Розподіляє нас, де, кому ночувати, а була вже 12-та година ночі.

Нарешті, заходимо у призначену квартиру невідомої людини. В хаті тепло. Господаря не було дома, зустріла господиня. А ми такі стомлені, що попадали на ліжка в кожухах, так і поснули.

Вранці прокидаємось, світить полярне сонце. Чути тріск дров у печі. Розкриваю очі і бачу на стіні портрет зверхника НКВД Дзержинського. Нижче фото, на якому група військових у формі

НКВД. Бачу, що це мешкання військової людини. Снідаємо й ідемо оглянути місто. Увечері ставимо "Запорожця за Дунаєм". Люди дивляться і плачуть. Одна жінка каже:

— Боже, і хатка на сцені така, як наша, — а з очей слюзи.

Розгримувавшись, повертаємось до свого мешкання. Двері відчиняє господар. Це низька корениста постать у військовій формі. Відразу він каже:

— Мілості прошу, заходіте. Русское вам спасибо за ваш спектакль, Ви всю нашу душу встрожили своїми песнями. Так могут петь только украинцы...

Запрошує до столу. Переодягшись, сідаємо за стіл. Тут нас зустріла прекрасна жінка. На ній усе не таке, як у нас. Сукня з закордонного матеріалу. Приносить карафку (графінчик) з горілкою. Ми відразу побачили, що господар великий "мухобой" (випивака — Дм. Ч.). Він хильнув відразу не одну чарку, і незабаром у нього починає заплітатися язик. А я тим часом кажу про свої враження, що в них у місті все добре: і церобкоп (крамниці — Дм. Ч.), і їдальні ітеерівські, тобто для спеціалістів, інженерів... А він якось подивився в одну точку, як це роблять п'яні, а потім каже до мене, звертаючись по-московському на "ти" російською мовою:

— Годі агітувати! Я без тебе загітований... Коли б вам не півфунта хліба і не наган, то ви б нас з'їли... — А через хвилику знову: — Але все ж таки ти чудесно співаєш, чудово граєте ви, хахли. — А після павзи переходить на попередній тон:

— Ти знаєш... — тут він уже кинув непристойну московську лайку, — за півфунта хліба ваші хахли вирили все метро в Москві. Я сам з ними копав. Грунт під Москвою паршивий, мокрий, сирий. Наприклад, копаємо радіус номер три, да... Копає якихнебудь 800 чоловік, і раптом з один момент — шарах — все валиться. Засипало тоннами землі. Відкопуємо. З півтора тижні тягнуть трупи, а в цей час у журналі "Огоньок", — тут він знову кидає брудну лайку, — з'являється фото жида Кагановича з лопатою, як він з лопатою в руках допомагає копати метро... Дурка ти в квадраті! А ти ще агітуєш! Ось які суки! Мене тоді привезли туди на прорив також. Але мене везли не так, як ти приїхала... Пий! — сказав він підкреслено, показавши пальцем на чарку з горілкою, що стояла передо мною...

— Після його такої страшної тиради, — розповідала артистка, — я не знала, що сказати, була приголомшена таким цинічним відкриттям і непристойною грубістю й лайкою. І моя душа полетіла тоді до Києва. Але його дружина, щоб ніби згладити брутальну мову чоловіка, до чого вона, певно, давно звикла, сказала:

— Він у мене любить гипити і трохи поляпати язиком...

— Та цей жахливий випадок, — казала Марія Євгенівна, — мене так зворушив, що я й досі пам'ятаю кожне його слово і бачу вираз його п'яного обличчя, хоч з того часу минуло майже тридцять років.

Дм. ЧУБ

ШУКАННЯ МОГИЛИ БАТЬКА . . .

2

Був гарний вересневий ранок, коли швидкий поїзд Відень-Рим в'їхав у суворо-мальовничі австрійські Альпи. Особливо захоплюючи тут ліси, полонини, голі шпиль і казкові села по лівому боці залізничного шляху. Мій чоловік, клацаючи фотоапаратом, щохвилини кликав мене до вікна, щоб полюбуватись краєвидами, але мене тягнуло в інший бік, де тим часом нічого незвичайного й не було.

Аж ось ми минули Віллях, а вкортці переїхали й австро-італійський кордон. Тут шпиль гір стали наче ще вищі й дикіші. Врешті, перед Венцоне, з'явився по правому боці широкий каміний жолоб знайомої ріки Тальоменто. Я бігала в нервовій напрузі, заглядала з вікна в вікно й дивувалася, чому той жолоб майже сухий, де поділася з нього бистра вода, що забрала стільки наших людей, скошених при кінці війни кулями югославських, російських та й італійських комуністичних партизанів. Кожний більший міст видавався мені мостом, під яким я ховалася від кулеметних черг з американських літаків, коли палала наша ще з України корова. Головне ж — не далеко такого моста, біля містечка Жемона, згинув від бомби мій незабутній Батько. Одного грудневого дня ми й поховали його тут разом з 350-ма іншими вбитими, переважно такими ж втікачами, що шукали своїм родинам безпеки й притулку при козацьких частинах.

— Це тут, тут! — кричала я чоловікові, показуючи на кожний наступний міст і не звертаючи уваги на пасажирів. Але мій муж, задивлений у мапу, заперечливо крутив головою:

— Заспокойся, це ще не тут. Та й знаєш, що поїзд там не зупиниться. Мусимо їхати аж до Удіне й звідти вертатися іншим...

Легко йому говорити "заспокойся" чи "не хвилюйся". Під час війни він тут не був, від смертоносних бомб під мостом не ховався, батька свого не втратив, і не брив через цю студенну ріку майже по шию в воді (міст був уже зірваний), тікаючи від відступаючих німців і від партизанів до тих же американців, що скидали бомби на нас...

Врешті ще один міст, за ним під височезною горою притулювся змалілий Бравніц, а ліворуч — виноградники, довгий ряд знайомих казарм, і поїзд прогрімів повз маленьку станцію (видавалась колись величезною) Жемона д'Фріюлі. Так, це тут урвалася моя юність...

Не бажаючи повторяти своєму чоловікові історію, яку він чув уже не раз, схвилювано розказую п'яте-через-десяте старенькому священикові-американцеві, який їхав з нами в купе, як турист, до Венеції. Він слухав мене уважно, навіть ставив питання, але не в силі був зрозуміти складність наших воєнних переживань, бо при прощанні в Удіне лиш добродушно сказав: "Гев е гуд тайм!"

На станцію Жемона ми повернулися робітничим поїздом уже надвечір. Чоловік радив знайти в містечку готель, повечеряти, відпочити, а вранці поїхати на могилу Батька. Але я про це й слухати не хотіла.

— Це недалеко. Залишімо валізки на станції і йдемо пішки.

Я майже без пам'яті бігла вузькою дорогою, без пішоходів, не зважаючи на авта. Коли ж, захекана, прибігла на те місце, кудю ми з мамою тікали в поля від літаків і близько якого згинув мій Батько, мене раптово опустили всі сили. Сонце вже давно сховалося за височезну гору, на тлі якої видніло з віддалі місто з своїм славетним манастирем. Стало скоро темніти.

— Ну, ще далеко? — запитав чоловік, наздигнавши мене.

— Ні, он там, за мостом, за річкою, в полі...

— А деж той міст і де та річка? Темніє вже. Вертаємось! Це ж не туристична місцевість. Поїдемо вранці.

Я вже не перечила. У маленькій крамниці біля залізничної станції, куди ми заходили раніш розпитати про якийсь готель і про найкоротшу дорогу до Бравніц, молодий продавець підтвердив, що його батько погодився винаймати нам свою новеньку віллу: "Це вас коштуватиме чотири долари, але зате вона зовсім близьенько й напевно вам подобається", — додав запобігливо, приязно всміхаючись. Він закрив крамницю й повів нас на гору каменистими стежками посеред давніх римських та середньовічних руїн, де не було ні живої душі, ні навіть собаки.

— Чи ще далеко? — запитую збентежено втретє.

— Та ні, вже ось тут. — чую втретє цю саму відповідь. На дворі зовсім стемніло. Я зупинилась і шепнула мужеві:

— Мені лячно. Я далі не йду. Вертаємось на станцію.

— Не вередуй, — відповів чоловік невпевнено й потягнув мене за хлопцем. Ми перейшли впоперек першу вуличку з ознаками якогось життя і ввійшли в подвір'я, вздовж якого шумів рвучкий гірський потік. За огородою сердито гавкав великий собака, а з другого боку, за високим муром, мирно бляли вівці чи кози. Напроти показався білий двоповерховий будинок поміж запашних квітів і кущів.

Наш симпатичний провідник відкрив двері вілли, включив електричне світло, показав нам спальню, душ і все інше та вручив ключі. Ми були такі виснажені, що з вдячністю прийняли його пропозицію не вертатись на станцію по валізки, а віддати йому квитки і він їх привезе заки ми десь повечереємо. Не хотілося думати про те.

що через таку легковірність ми колись втратили в цих околицях усе наше майно...

До міста треба було йти вгору ще з півмилі, а в нас уже не вистачало сил. Та вийшовши на вулицю, ми побачили в підвалі одного будинку щось у роді маленького ресторану. За одним столом сиділи люди й жваво жестикулювали, а за другим — двоє щось апетитно їли.

Ми ввійшли й привіталися. На нас звернулися очі всіх, бо ж туристів тут буває мало, а в цьому ресторанчику то й поготів. Було пізно й щоб не воювати з італійським меню, ми замовили цю саму їжу, що й наші сусіди, які виявились власниками цього будинку.

Почали розпитувати хто ми і що тут робимо. Я повторила італійською мовою наперед придуману історію: ми туристи з Канади. Моя товаришка просила мене відвідати могилу її батька, який загинув тут при кінці війни від бомби і похований на новому цвинтарі в полі біля Бравніц. Вона просила зробити фото з пам'ятника й домовитись з кимсь, хто б доглядав могилу в будучині.

— Козак? — запитали всі разом.

— Ні, він був цивільний...

Поки кухар готував вечерю, ми добре розговорилися. Виявилось, що один з присутніх був під час війни в Югославії й приста втам до партизанів, які пізніше нас обстрілювали. Другий був до кінця з Муссоліні, а третій утік з німецького полону й пристав до національних італійських партизанів — "зеленокосинників", які бились проти німців і проти комуністів; зеленкосинники мали таємне домовлення з генералом Домановим, щоб з козаками не воювати. Тепер усі вони сиділи при одній пляшці вина й по-дружньому згадували ті давні неприємні часи. Нам подали вечерю. Це була найсмачніша й найдешевша вечеря, яку ми будь-де в Європі мали... Повернувшись пізно до вілли, ми з задоволенням ствердили, що наші чалізки нас там чекали.

3

Вранці, оглянувши нашу віллу, ми поїхали від залізничної станції автобусом і висіли за мостом, недалеко від цвинтаря, де був похований мій Батько. На могилі мама поставила великий мармуровий пам'ятник з написом і з фотографією Батька, тому я була певна, що легко розпізнаю його серед багатьох інших.

І яке було моє почуття, коли, прийшовши на місце, ми не застали ані пам'ятників, ані високого в центрі хреста, ні навіть могилок, а лиш високу до колін траву! "Невже італійці зрівняли після війни все з землею?" — шмигнула думка.

Поблизу дівчина косила траву і я запитала, чи не знає вона де тут є цвинтар, на якому в війну поховано 350 дорослих і дітей. Вона заперчила і показала на стареньку жінку, яка недалеко пасла козу.

— Так, пам'ятаю. Цвинтар був тут, на цій же поляні. Але років з десять тому німці й карабінери три дні відкопували, і забрали кудись. Певно до Німеччини, — відповіла бабуса.

Я стала, мов укопана. До Німеччини? Чого? Таж тут незгинув ні один німець, все наші, козаки і місцеві цивільні. Я приклякла на місці, де була колись Батькова могила, й забулась у глибокій молитві-задумі...

— Ятебе розумію, але ж мусимо щось робити. Ходім до священика в Бравніц, може він знає, — промовив по часі чоловік...

Священика ми не застали. Він поїхав до Жемони. У крамниці нам порадили звернутись до найближчої військової поліції. "Вони все знають", додали авторитетно.

На жаль, до того містечка автобус не йшов, а таксі в Бравніц не можна було дістати. Нас відвіз на поліцію своїм автом молодий італієць, ще й грошей не хотів узяти.

При вході до будинка мій чоловік сказав:

— А карабінерам говори правду. Не видумуй історії з товаришкою.

Мені цього не треба було й повторювати. Я тут була раз, щоб дістати перепустку, коли нова італійська поліція допитувала полонених німецьких ес-есів та інших прихильників попереднього режиму. Таких картин не забувається...

Нас прийняв дижурний сержант, перервавши діло з старою італійкою. Запитав, у якій ми справі. Я розказала. Він спохмурнів, але пішов зголосити нашу справу начальникові.

— Начальник добра людина, він допоможе вам, — шепнула старенька жінка. — Тільки не згадуйте козаків, бо вони залишили тут недобру пам'ять про себе.

До кабінету начальника нас покликали за п'ять хвилин. Увійшовши, мені пригадалось симпатичне обличчя старшини національних італійських партизанів, який знав знайому Лиду з Києва й за її посередництвом допоміг нам дістати пашпорти, щоб нас не вивезли "на родину". Але це мусіла бути випадкова подібність, бо виглядав начальник майже так молодод, як той офіцер тоді.

— З Канади? Козачка? — перепитав, виразно підкресливши слово "козачка".

— З Канади, але не козачка. Ми були цивільні втікачі з України. Батька вбито кілька днів перед нашим виїздом на працю до Німеччини.

Він задумано почав переглядати папери. Врешті кинув папку на стіл, промовивши:

— З Канади. З України. Минулого тижня тут була одна французька княгиня з Парижа. Також шукає могилу свого чоловіка — козацького полковника. Я хотів би вам допомогти. Але нас перенесено сюди лише три роки тому. А в документах станиці нічогосінько про долю цвинтаря немає. Почекайте хвилинку.

І він почав накручувати телефон. "Галло, Жемона... Зник цвинтар, що був поміж Бравніц і Осоппо... Кажуть, понад 350 похованих... Не знаєте?... Галло, Удіне... Справа така.. Не чули?... Питати в Римі?... Галло! Прохання таке... Так... Ні... Перевірите? Писати до Бонні?... Дякую".

Він поклав слухавку, витер хустиною з чола піт і ледве зберігав рівновагу. Покликав сержанта й наказав:

— Бери авто й цих людей, і перетряси весь район, поки дізнаєшся, що сталось з цвинтарем,

на якому був похований їх батько! Не повертайся, поки не полагодиш цю справу.

Ми заїжджали в різні урядові будинки і в багаті вілли в різних частинах району. Наш провідник щораз голосніше ляв місцевих представників і щораз співчутливіше ставився до нас. Його холодна офіційність зникла. Не знаю, чи справді перейнявся він нашою справою, чи просто соромно йому було за неефективність влади.

Вістка про канадців, які розшукують забраний німцями "козацький цвинтар", рознеслась по районі скоріше, ніж їхало "наше" авто. Сонце схилось вже до заходу як ми зупинились біля будинка ще однієї міської управи — високо на північному схилі альпійської гори. Висідаючи, ми побачили молодого священика, який захеканий біг до того ж будинку. Виявилось, що це священик з Бравніц, якого ми шукали вранці.

— Мадонна мія! І чого та війна наробила, — бідкався він, склавши руки навхрест. Він тут та кож недовго й навіть не знає, що сталося з тими місцевими, що були поховані там.

А тим часом сержант розворушив усіх урядовців, бо виявилось, що 10 років тому територія, на якій був цвинтар, підлягала саме цій волосній управі. Не зважаючи на сакраментальну "сієсту", секретар управи скоро вручив нам виразні фотокопії двох документів: знімок дбайливо впорядкованого й навіть огороженого "козацького цвинтаря", з хрестами й пам'ятниками, зроблений день перед його знищенням, і посвідку Німецького комітету охорони воєнних могил про те, що згідно з домовленням поміж німецьким і італійським урядами, тоді-то й тоді, забрано з такого то місця стільки то тіл. Унизу — печатка комітету німецькою мовою.

— Так, я пам'ятаю ті часи. Я належав до партизанського відділу, який обстрілював відступаючі на північ козацькі обози, — сказав двозначно секретар.

— Але ж мій Батько не був козак, не був військовий. Чого ж німці забрали і його прах? І куди повезли, і де поділи пам'ятник?

Секретар тільки здвигнув раменами. Ні він, ні ніхто інший тут цього не знав. Вони ж тільки звичайні люди, а про такі речі вирішують "на вершинах". "Спробуйте дізнатись про це у міністерстві в Римі", — порадив нам.

Ми подякували, сховали дорогоцінні документи, за які відмовились взяти будь-яку заплату, й вирішили ждати автобуса. Але наш втомлений карабінер від нас не відставав.

— Ви хочете ще залишитись у Жемоні, чи їдете зразу на південь? — запитав співчутливо.

— Мабуть поїдемо сьогодні ввечері. Нам нічого більше сидіти тут, — я відповіла, порадившись з чоловіком.

— У такому випадку сідайте. Я вас відвезу на станцію. Ще встигнете на єдиний експрес, який там зупиняється.

Біля станції я хотіла всунути йому кільканадцять тисяч лірів за його турботи, щоб "купив щось від нас своїм малим дечкам", але він подякував і рішуче відмовився взяти:

— Мені соромно й боляче, що ми не вміли ска-

Наталя ТУРЧМАНОВИЧ

ХМАРИНКА

Там високо в блакитнім відчаю
Розпливається хмарка бліда, —
Не журися, рососою приляже десь
Чи сльозосою спливе із лица.

Прийде час, як хмаринка розтанемо
Й як вона попливемо у вись,
Вітерцем колись ніжним прилинемо, —
Все одно не журись, не журись.

СОФІЯ

Чи пам'ятаєш Рідний Край,
Чи пам'ятаєш гори?

Дніпро широким рукавом
В обійми взяв простори. —
Він на своїм хребті несе
Історію народу. —
Софіє, задзвони іще
Звісти, звісти свободу.

зати вам, де тепер могила вашого батька. Якщо довідаєтесь в Римі і ми ще зустрінемося, тоді якось відзначимо цю подію. А тим часом, співчуваю і бажаю вам щастя. Поспішайте.

Ми попрощалися, як давні знайомі. Коли ж за декілька хвилин сіли в охолоджений вагон, мій чоловік сказав:

— Вони й не знають, скільки справді нам допомогли. Зустріти стільки добрих, відвертих і співчутливих людей та ще й серед поліції — це трапляється не всюди і не часто. Як вони різняться від тих часів війни й від тих, яких стрічали ми в великих містах Америки.

Дай Боже, щоб страшний землетрус, який знищив недавно Жемону й околиці, не захитав їх відродженого духа.

4

Лиш провидіння підказало нам залишити в Римі бездушний готель і перенестись до тихого, чистого й недорогого пансіону "Венеція". Власниця пансіону, швайцарка, зацікавилась нашою справою й рішила нам допомогти. Взяла наш документ і почала телефонувати. Але полагоджувати такі справи тут у п'ятницю пообіди — це річ безнадійна. Тоді власниця "Венеції" уважно вчиталась у документ, роздобула путівник та мапу, й почала за чимсь шукати.

— Майн Гот! Таж тут маєте все. Ця посвідка з печаткою німецького Комітету охорони воєнних могил у Костермано. Там, над озером Ля Гарда, знаходиться великий німецький воєнний цвинтар, куди перенесено всіх, що полягли будьде в північно-східній Італії. У Костермано й похований тепер ваш батько.

Ми прочитали на печатці слово Костермано, яке досі нам нічого не говорило, порівняли з мапою і прийшли до такого ж висновку.

5

До Верони ми приїхали поїздом. Тут сіли в автобус і десь за годину були вже в маленькому селі Костермано. Здивували нас написи, вивіски на крамницях і навіть дороговкази німецькою мовою. Майже всі авта — німецькі. Більшість людей у крамницях розмовляють по-німецькому. Всі, що ідуть алеєю вгору на цвинтар — німці. Якщо б не буйні виноградники й не високі струнки кипариси, можна б думати, що ми не в Італії, а десь у Баварських Альпах. Вид з гори на озеро, на кипариси й на безконечні ряди військових гробів — справляє незабутнє враження. Такого великого й так добре впорядкованого цвинтаря ми ще ніде не бачили. І це цвинтар тих, що програли війну, та ще й цвинтар на чужій території!

Але чому саме тут могила мого Батька? Чому не похований він над Дніпром, на Україні; чейже він колись боровся у війську Петлюри, вірив у її свободу й у своє та наше повернення.

Що за наївні думки охопили мене. Хіба ж я не бачила, в якому поторощеному стані знаходяться могили поляглих за волю України "на нашій не своїй землі"? Таж люди там навіть бояться підійти покласти чи посадити квіти на них. А уряд нашої "суверенної" республіки дивиться на це варварство й злочинно мовчить...

Ідемо поміж рядами стандартних нагробків до адміністративного будинку й з цікавості читаємо написи: Поміж німецькими прізвищами густо видніють слов'янські: "...-енко", Полтава, "...-чук", Житомир, "...-скі", Познань, "...-рук", Чернівці, "...-ек", Брно, і так без кінця. Чи й це не відповідь на мої думки?

— Але батькового пам'ятника тут не знайдемо. Всі нагробні плити стандартні, без приватних відхилень, — завважив чоловік.

Ми зайшли у простору залю, з грубесними надрукованими реєстрами майже всіх 26 тисяч тут похованих. Але під жодною можливою літерою прізвища Батька не знайшли. Розчаровані, ми зголосились до управителя цвинтаря й показали йому копію документа костерманського Комітету. Він перечитав уважно й сказав:

— Так, пам'ятаю як їх привезли. Це були козаки...

— Мій Батько був цигільний.

— Це й пояснює, чому його нема в реєстрах. Тут записані тільки ті, в кого знайдено військовий медальйон. Всі інші, кого не можна було ідентифікувати, спочивають у груповій могилі в центрі цвинтаря, під пантеоном-каплицею.

— Але ж на могилі Батька стояв мармуровий пам'ятник з його ім'ям і прізвищем. Його легко було ідентифікувати, хоч напис був кирилицею... Виходить, що ваш Комітет розшукує й охороняє одні могили і свідомо знищує інші... Скажіть, навіщо забрали той пам'ятник і що з ним зробили?

— Це винятковий випадок, на який я не можу

відповісти. Залишіть дані і я напишу до Головної квартири. Там вияснять справу напевно, — відповів управитель.

6

За кілька тижнів ми дістали в Канаді листа від Німецького комітету охорони воєнних могил з проханням виповнити стандартну анкету: Ім'я і прізвище, військовий ранг, у якій частині останньо служив і т. д. На анкету я не відповіла, бо й що відповідати? З бездушними компютерами не розмовляють. Не хочу ще одного розчарування. Хочу вірити, що прах мого Батька спочиває на цій лагідній італійській горі, в великій спільній могилі під каплицею, з якій, вилитий з бронзи юнак, схиливши голову, віддає шану тим, що лежать тут без прізвищ і без ранг, бо не мали військових медальйонів.

ПОЯВИЛАСЯ ЗБІРКА ПИСАНЬ МИХАЙЛА СОСНОВСЬКОГО

На початку серпня ц.р. появилася в серії Бібліотеки Українознавства Наукового Товариства ім. Шевченка 735-сторінкова вибірка з писань М. Сосновського п. з. "Між оптимізмом і песимізмом", що охоплює частину його творчості за роки 1968-75. Книжка вийшла у чотириріччя невиясненої смерті автора, видатного українського публіциста і журналіста нашого часу, колишнього головного редактора "Гомону України" і редактора "Свободи", відомого зі своїх попередніх публікацій ("Україна на міжнародній арені 1945-1965", "Дмитро Донцов — політичний портрет").

У 8-ми розділах книжки порушено теми, що стосуються становища українського народу на Рідних Землях, питання української зовнішньої політики, можливих наслідків китайсько-советського конфлікту, нових напрямків у міжнародній політиці і в Об'єднаних Націях та актуальних питань практичної політики й ідеології. Багато місця відведено есеям, статтям і деяким доповідям, що займаються проблемами української діяспори в усіх аспектах її життя та шукають заходів, щоб зберегти її на майбутнє. Обкладинка в мистецькому оформленні Якова Гніздовського. Мовну коректу перевела пані Людмила Волянська при допомозі, тепер уже покійного, Вячеслава Давиденка. Ілюстрований додаток виготовив Богдан Гошовський. Передмову до книжки написав Анатоль Камінський, за якого словами "вона є не лише зразком високоартісної публіцистики і журналістики, але й поважним вкладом у розвиток нашої політичної думки".

Книжку можна замовляти на адресу:

Oksana Sosnowsky
11 B Cannon Rd.
Toronto, Ont. M8Y 1R8, Canada

Ціна примірника у твердій полотняній оправі \$16 (і \$2 на кошти пересилки).

Марія ГАРАСЕВИЧ

ПОЕТ І КРИТИКА

У ювілейний рік Яра Славутича — його 60-річчя — Ювілейний комітет видав книжку повністю присвячену його поетичній творчості, науковій діяльності, з деякими розвідками самого поета про походження його роду, етимології слова "Славутич" тощо.

Книжка має назву "Творчість Яра Славутича", видана в Едмонтоні 1978 р., 431 стор., тираж 1000 примірників, упорядкував Володимир Жила.

Впорядкування матеріалу дуже добре, вигляд книжки естетичний і солідний. Вартість книжки для українського літературознавства велика. У ній зібрані всі статті, рецензії, розвідки в українській, англійській і французькій мовах про поетичний та науковий дорібок однієї з видатних і цікавих постатей в українській літературі другої половини 20-го століття. Думки та оцінка сучасників грають важливу роль для майбутніх літературознавців при досліджуванні літератури нашої доби. Для наших вчителів, викладачів та професорів літератури, ця книжка є добрим джерелом матеріалів при викладанні української літератури — в даному разі про поета Яра Славутича.

Вартість цієї книжки ще більша для історії української критики. У ній зібрано коло 70 імен українських літературознавців, літературних критиків, письменників, вчителів та інших — всі вони внесені в цю книжку як автори статей, рецензій тощо про творчість Яра Славутича, але рівночасно це дає своєрідний огляд літературної критики, немов частинна її антологія. Рівень писань різний — залежить від авторів, але загально добрий. Серед авторів знаходимо чимало відомих літераторів та три визначні постаті, які зайняли чільне місце в літературній критиці на еміграції: В. Державин, Ю. Шевельов (тут він виступає під іменем Г. Шевчук) та В. Чалленко. Наявність такої великої кількості авторів, зібраних у книжці — ще про одного поета, свідчить про те, що в нашому літературному процесі критика йде кроку-у-кроку з письменниками й під цим оглядом не відстає навіть від літератури державних народів. Статті та рецензії написані англійською та французькою мовами, належать частково українським авторам, а частково канадцям не українського походження, серед яких є поет Рене К. дю-Гар та відомий літературознавець В. Кірконнелл.

Поетична творчість Яра Славутича різноманітна тематикою, стилями й формою. Вона цілий час у процесі розвитку й росту як і духовий світ та формування самого поета.

Особистість Яра Славутича поєднує в собі дві стихії, які формували наш народ: осілий степовик-хлібороб — працюючий, наполегливий, послідовний, переважно, організований, що працює від зорі-до-зорі стягався і будував своє господарство; епічність і романтизм притаманний цій сти-

хії. Друга стихія — це кочовик: непосидючий, неспокійний, фрагментарний, рвучкий...

І хоч у поезії Яра Славутича динаміки цієї другої стихії виразно не помічається, але фрагментарність яскраво на ній позначається, а гін до мандрів поет, безперечно, має у своїй крові. Епічність і фрагментарність, працюючість, організованість і гін до мандрів, спрага за все новими зоровими враженнями заложена в духовому складі поета.

Якраз зорові враження плястично передані в багатьох його поезіях і вони йому здобули славу майстра поетичного малюнка. Григ. Шевчук, пишучи про збірку Яра Славутича "Гомін вікіз", з властивою для нього влучністю зазначає: "...Поезія Яра Славутича — передусім поезія малюнка, поезія лінії та барви. ... Як правило, його поезія яскрава, зорово різьблена, але статична. ...Його творчість у своїй суті — не поезія мислі, що трепетно б'ється й заражує читача, а описова поезія. ...І зовсім не погано, що в особу Яра Славутича висувається перед нами незаперечний майстер її. ...Він виріс з неокласичної школи, а тепер помножує її здобутки на джерела національного стилю, пісню, літопис, Слово о полку."

Виросши з неокласичної школи, Яр Славутич дав своєму поетичному гислову непомірно ширші можливості й здобув собі своє окреме місце в поезії, а не одне з місць у гроні поетів — майстрів окресленого стилю, яких би він ніколи не переріс.

У критиці Яр Славутич насвітлений всебічно. Я не думаю, що ще хтось з поетів на еміграції мав так багато уваги в рецензентів до своєї творчості. Правду сказавши, і в цьому не мала заслуга Яра Славутича. Він, як мало хто з письменників розуміє вагу критики, уважно за нею слідкує (і то не лише, коли пишуть про нього), цинить професійну думку справедливих критиків, прислухається до неї. Але критика буває різна. Тож поет каже: "На критику своїх творів я ніколи не нарікав і не нарікаю. Була вона всяка. Мені прикро тільки, що рецензенти не відзначили належно "Правдоносців", мого програмового твору."

Якось справді досить мало ще відзначено цей визначний твір, один з найсильніших, написаних на еміграції, як і взагалі розділ "Правдоносці" в однойменній збірці. Є там запечена боєм жорстока правда, яскраві героїчні й трагічні картини змальовані його різьбленим поетичним словом і трагічна мужність закарбована ним. У "Правдоносцях" створено монументальний збірний образ українця-правдоносця, що дивлячись у вічі смерті, з нестямною напругою горя, терпіння та бунту проти зла, крикд, неволі пішов з рідної землі, добровільно взявши на себе тяжке призна-

чення нести правду про свої краї, бити в глухі двері сумління світу.

Вчувай, о світе,
Зло несамовите!

Гримить Сибір скелетами борців,
Лунає лунами тайга безкрая,
Запливши кров'ю в пустирях степів
Немов зегзиця, Вінниця ридає.

Чиї ж то кості і чиї тіла
Земля у надра прийняла?

Ще 1948 р. поет написав цей програмний, поетичний твір, далекоюсяжно бачачи роллю, яку відіграють у світі ці збудовані, стероризовані, загнані на смерть люди. І, коли, вдумуючись у слова поета, пильно придивитись до ходи по світі українця — правдоносця, то побачимо, що його слова не були сказані намарно.

Поруч "Правдоносців", треба відзначити ще один визначний твір Яра Славутича, а це поему "Донька без імені". У своїй рецензії на стор. 226, В. Чапленко каже, що поему "...характеризують життєва тема і реалістичний метод трактування людських переживань. У ній поет оповідає про боротьбу поліських партизан з німецькими окупантами, а на цьому тлі дає "сюжетну" долю молодого подружжя Оксани і Гордія". А далі критик каже, що цей твір "...залишиться в нашому літературному надбанні як прокляття нащадкам давніх вандалів, що своєю "культурною" свідомо розрахованою і методично здійснюваною жорстокістю перевищили своїх предків".

Поемі "Донька без імені" і "Правдоносцям" суджена вічність. Одному "як прокляттю нащадкам", а другому як ідеї "великого ісходу" частини українського народу із своєї землі. Обидва твори займають своє яскраве місце в поезії.

Вертаючись до перших збірок Яра Славутича, знаходимо дещо різні думки про них. Збірка "Гомін віків" (друга з черги), про яку написано п'ять рецензій, знайшла в усіх критиків позитивну оцінку та спільну думку про неї. Це сформульовано у статті В. Державина "Поезія Яра Славутича" так: "Патріотичний захват автора спромігся пов'язати в цій книжці героїку української старовини з модерною героїкою українського національного руху та визвольних змагань останніх часів у певну ідейну й літературну єдність: в цьому, мабуть, головна, позитивна вага цілого твору, який безперечно належить до найкращої нашої "історичної лектури для юнацтва..." (стор. 25).

Про першу збірку поезій Яра Славутича написано лише дві рецензії, але у критичних статтях автори зупиняються на ній. Критика сприйняла збірку по-різному. Одні критикують немплосердно, інші справедливо й правильно, як М. Щербак та інші. Звертає на себе увагу стаття В. Чапленка "Підсумоване десятиріччя" (стор. 220), де говориться про "Херсонські сонети" з першої збірки та вірші близькі тематично до них так: "Особливо треба підкреслити досконалість "степових", "херсонських" тематикою віршів. У них наче сконденсовані найяскравіші і найцінніші особливості Славутичевої поезії — конкретність

та реалістичність образів, вихоплених із живої дійсності, щирість патріотичного чуття та настроїв. Маючи на увазі ці Славутичеві речі, можна сказати, що з нього в нас "співець Степової України", єдиний досі й неперевершений..." Це найбільш суттєво й досконало сказано про майстерність і своєрідність поета, риси виразно накреслені вже в першій збірці.

Стає незрозумілим як той самий критик так несправедливо скритикував збірку "Оаза" у статті "Чи подолання кризи" на стор. 239. Але ця стаття викликала (можна навіть сказати, стимулювала), відгомін серед критики і "Оаза" стала предметом позитивної літературної суперечки, хоч і без відповіді автора. Приємно відзначити, що при цьому автори затримали культурний рівень, як належить зрілим літераторам.

Про "Оазу" написано вісім рецензій і сім з них високо оцінюють її. У рецензії "Всебічність творчості Яра Славутича" (стор. 233), В. Жила каже, що "Оаза" "є прямим продовженням його філософської збірки "Спрага". В цих книжках автор став найвище в своїй творчості". Я особисто з твердженням "найвище" не погоджуюсь, бо знаходжу в попередніх збірках поетичні твори Яра Славутича, які ніяк не стоять нижче, а навпаки належать до найкращих і не лише в творчості Славутича чи еміграційної української поезії.

Від появи у світ збірки "Оаза", Яр Славутич стає в центрі уваги літературно-критичного світу. Збірки "Маєстат", "Трофеї", "Мудрощі мандрів" щедро охоплені рецензіями, а збірка "Завойовники прерій" сягає рекордового числа їх — збірка отримала аж 18 рецензій. На таку увагу й високу оцінку збірка повністю заслуговує і своєю унікальністю, і трактуванням тем, і поетичною майстерністю. Т. Матвієнко у рецензії "Завойовники прерій" на стор. 275 робить такий підсумок: "«Завойовники прерій» суто канадські. ...поет розробляє в своїх творах цілий ряд досі ще ніким, із такою майстерністю, невисвітлених сучасних життєвих тем. ...серед українських поетів і письменників, із творами про канадське життя, поезія Яра Славутича займає перше і найвиразніше місце." А ще яскравіше й повніше ствердження робить С. Чорний у рецензії "Сподвижники праці й миру" на стор. 289: "Яр Славутич — співець завзяття й героїзму, чарівної природи й корисної праці; співець стійких і чесних характерів, які своєю повсякденною працею перетворили дикі прерії в цивілізовані міста й селища. Глибока філософська синтеза, пластичність поетичних образів та високоартистична мистецька форма ставлять Славутича в перші ряди сучасних авторів не лише еміграції, а й загальноукраїнської літератури."

Літературно-критичних статей зібрано в книжці "Творчість Яра Славутича" аж 30. З них 25 написано українською мовою, 4 — англійською і 1 — французькою. У цих статтях, творчість Яра Славутича розроблена в багатьох аспектах. Є огляди цілої поетичної творчості Яра Славутича, або окремого періоду її, окремих збірок; є тематичні дослідження як: морська тематика (О. Буйняк), індіанська тематика (О. Малицький), і

т. д.; є дослідження мови в його поезіях у таких авторів як А. Власенко-Бойцун, Б. Чопик, Я. Рудницький, Д. Кислиця. Навіть є опрацювання окремих образів, постатей з його поетичних творів, а Л. Мурович зупиняється на санскритській символіці в збірці "Мудрощі мандрів". Кілька статей присвячено перекладам поезій Яра Славутича з інших мов та перекладам його поезій на чужі мови. Вірші Яра Славутича на німецьку мову переклав сам славний В. Державин, на французьку поет Рене К. дю-Гар, на англійську — Р. Г. Моррісон. Маємо в книзі і розвідку в англійській мові про переклади Шекспіра на українську мову, яка в основному присвячена перекладам сонетів Шекспіра Яром Славутичем.

Автори статей, як і автори рецензій, оцінюють поетичну творчість Яра Славутича в загальному високо, хоч нерідко зустрічаємо відзначування слабих сторін. Думки й погляди критиків часом не збігаються, як напр. Державин — Романенчук — Чапленко. Є деяка різниця в поглядах і в інших авторів, але переважно незначна.

Поетична майстерність Яра Славутича відзначена всіма критиками, якщо це входило у розріз їхніх писань. Добре насвітлено розміри, ритми і все, що стосується поетики. Це не стало предметом розходження думок, як і те, що поет Яр Славутич формувався і ріс від талановитого, вийнятого, працюючого, початківця до майстерного поета, послідовно й нескорно. Проте, стиль Яра Славутича в багатьох критиків знаходить свою класифікацію. Під цим оглядом ми маємо цікаву статтю Б. Романенчука під назвою "Класицист чи романтик" (До визначення стилю Яра Славутича). Автор добре знає творчість поета, ознайомлений з думками критиків, зупиняється над визначенням романтизму, вказує на "підсвідоме романтичне сприймання світу" поетом, його "стихийний романтизм", дещо полемізує з В. Державином і робить правильний висновок, розв'язуючи питання визначення стилю Яра Славутича: "...є поети, які вкладаються в одну шухляду з одним написом, і є поети, що для їхньої творчості треба мати кілька шухлядок і кілька написів. В. Чапленко бачив у Славутичеві реаліста, В. Державин — переважно класициста, Б. Рубчак — експресіоніста (у Спрасі), а я бачу в ньому передусім романтика. Кожен критик може мати рацію зі свого погляду, бо бере він лише якийсь один аспект. Творчість Яра Славутича така багатогранна і всебічна до тієї міри, що йому треба кілька шухлядок із кількома написами." (Стор. 166). Не дуже глучно звучать у цьому твердженні всі ці "шухлядки", але ми розуміємо, що автор говорить про стилі, котрі ми знаходимо у Славутичевій поетичній творчості та чи можна його зачислити до котрогось одного літературного напрямку. Безперечно, що у Яр Славутича є все: класицизм, реалізм, експресіонізм, романтизм (і то позначений дуже сильно. Б. Романенчук має безсумнівно рацію, коли говорить про "підсвідоме романтичне сприймання світу" та стихійний романтизм" Яра Славутича), елементи імпресіонізму... Наявність різних художніх методів дає йому більшу можливість у поетичному вислові різномірної тематики, надає йому яскра-

вости та усуває одноманітність звучання поезій. Яр Славутич вміє звучати стримано, холодно, зрівноважено, але вміє бути стихійним, романтичним, знесеним, гнівним і патетичним.

Ще треба згадати статтю Е. Райса ("Поезія духового подвигу", стор. 48). Стаття трохи контрверсійна у поглядах автора на літературу, а вірніше на її джерела творчості, але цінна тим, що автор стверджує Яра Славутича як поета великої культури. Хоч це ствердження є в багатьох авторів, заслугою Е. Райса є те, що він поставив на цьому наголос, давши певне обґрунтування.

Я, либонь, не помилюся, коли скажу, що зібрання такого багатющого літературно-критичного матеріалу завдячуємо самому поетові. Його Працьовитість і зорганізованість позначається на всьому, що він робить як і, в даному випадку, на ретельному збиранні всього, що колинебудь було про нього написано. Чи все воно вміщене в цю книгу? Думаю, що так. Хіба за малими вийнятками речей, які не мали суттєвого значення, або не були на відповідному рівні. Треба відзначити благородну мужність Яра Славутича не лише в поетичних творах, але і в його особистості. Він дав для цієї книжки (ювілейної!) статті, які мають у собі багато критичних зауважень, а подекуди навіть досить наголошених чи перебільшених.

Книжка "Творчість Яра Славутича" свідчить про працездатність, зрілість та добрий рівень нашого літературно-критичного світу. Вже тепер, коли Яр Славутич досягнув свого творчого зеніту, критика написала про нього мало що менше сторінок ніж нараховує його поетичний дорібок, наслідком його в багатьох аспектах.

У книжці також насвітлено наукову діяльність Яра Славутича та поміщено епіграми, знімки й інше, але моя тема "поет і критика", тому я на інших матеріалах не зупиняюсь.

На мою думку, слідуючим досягненням літературної критики в опрацюванні творчості Яра Славутича (може дещо пізніше) повинна бути монографія. Говорячи про монографію, зустрічаємо деякі труднощі, які полягають у біографії поета та виведенні його родоводу. Так, як Яр Славутич у своїй поезії осягнув на слова й точний у висловах, так багатословний до несуттєвих дрібниць, коли оповідає щось про себе. Тут його "стихийний романтизм" і "підсвідоме романтичне сприймання світу" позначається особливо яскраво. Читаючи уважно те, що він написав про походження свого роду та особисту біографію, знаходимо так багато необґрунтованих припущень і неточностей в життєписі, що дослідникові буде більше клопоту, під цим оглядом, з Яр Славутичем ніж з походженням та життєписом пийсьменників, котрі скупи в оповіданні про себе. Далі діда по батьковій лінії, піти ніяк неможливо без поетових гіпотез, які в монографії більше зроблять шкоди як добра, та і в життєписі дещо треба буде уточнити. Справа не в запереченні походження роду Жуків-Жученків з козацької шляхти, тим більше, що поет про це знає з оповідань діда. Предків козацької шляхти Україна має дуже багато, а ще більше предків козацьких родів взагалі. І Жуків, і Жученків можна знайти

ВИМУШЕНИЙ КОМЕНТАР

(3 приводу чергової полеміки "через тин")

Заздрість є демонстрацією своєї бідності і слабкості. Кожний любить, щоб його цінили якомога вище і вихваляли його цінності й заслуги. Коли ж інші цього не роблять, то доводиться людині робити це самій. **Тут корінь самохвальства і хвастовитості!**

В. Винниченко. *Щоденник*. 16. IX. 1919

Літературна заздрість... Кого тільки вона не мучила, багатьом не давала спокою! Але вона буває подвійна — хороша, творча заздрість і лиха, похмура заздрість... Перша — заздрість на саму творчу знахідку іншого, друга — на його успіхи, або на гонорар, або й на те й на те. Перша буває творчим стимулом, що спонукає й самого створити щось рівноцінне, друга... породжує часто-густо плітки, наклепи, викликає ворожнечу.

Б. Антоненко-Давидович
"Література і життя"

В. Чапленко знову "доповнює" й "поправляє". На цей раз жертвою його "доповнень" і "поправок" упав я. Щоб читачам було ясніше, пригадую: у "Нових днях" за листопад 1978 року була опублікована моя стаття під назвою: *"Перед ве-*

майже в кожному селі, найчастіше вони навіть неспоріднені з собою. Справа в тому, що свої гіпотези про сягання коріння його роду аж у Галицько-Волинську державу Яр Славутич нічим не може доказати, а робить ствердження, якби це був незаперечний факт, як ось на стор. 303 у збірці "Трофеї". Правда, у книжці "Творчість Яра Славутича" поет виправляє себе у кількох місцях, стверджуючи, що "це ще треба довести". Отже, треба довести, а потім писати як далеко сягають коріння роду.

Тому, що це відноситься до походження псевдоніма поета, треба відзначити цікаву його розвідку про історію слова "Славутич" та де його зустрічаємо в сучасній літературі (зокрема в поезії), як і коротку замітку про слово "яр". У цю замітку поет, між іншим, не вписав головне значення цього слова в сучасній українській мові — це "яр" як географічна назва для форми рельєфу, що утворюється в наслідок розмиву рухливих порід тимчасовими водними потоками. Ярів Україна має багато й один з них називається Холодний Яр — він покритий славою української визвольної боротьби.

Книжка "Творчість Яра Славутича" — це справжнє досягнення українського літературного світу на еміграції; вона стоїть поруч найкращих наших видань, присвячених окремим письменникам.

ликою ювілейною датою". Це була звітно-інформативна стаття про працю Винниченківської комісії УВАН за останнє десятиріччя (1968-1978). Закінчувалась вона коротким пляном готування Комісія до відзначення 100-річчя від дня народження В. К. Винниченка, яке має відбутися наступного 1980 р. На цю мою статтю появився в лютому числі "Нових днів" за 1979 рік відгук В. Чапленка, що має заголовок: *"Деякі доповнення й поправки до статті Григорія Костюка"*.

Я ніколи не реагував на численні, часто неетичні, випадки В. Чапленка проти мене протягом довгих років. Але на цей раз роблю виняток. І то не задля своєї особи, а лише, з одного боку — щоб обстояти правду про працю Винниченківської комісії УВАН, яку каламутно пробує інтерпретувати В. Чапленко, а з другого, — щоб оборонити честь тих українських діячів і вчених, яких він дозволяє собі зневажити й які самі себе вже оборонити не можуть.

Тож придивімся уважніше, що, як і для якої мети доповнює та поправляє В. Чапленко в моїй статті? Насамперед, за одним махом, він спробував принизити мене як автора ("пишномовний, невиразний і не зовсім точний у змісті заголовка") і разом — тих діячів культури й науки, на яких я посилався, як на заслужених працівників Винниченківської комісії — Віктора Кіндратовича Приходька й Володимира Варламовича Міяковського. Без усяких підстав, не зважаючи на факти, В. Чапленко бере під сумнів заслугу проф. В. Приходька в розбудові праці Комісії за останнє десятиріччя. На адресу цього заслуженого ветерана культурного і громадського життя в діаспорі, активного діяча в добу національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., одного з небагатьох ще живих серед нас членів Української Центральної Ради, автора цінних спогадів "Під сонцем Поділля". — В. Чапленко дозволяє собі зневажливо хіхикати. Але ще більше дістається покійному проф. Володимирові Міяковському, одному з основників УВАН, дійсному членові УВАН і НТШ, невтомному організаторові найціннішого на еміграції українського Архіву-Музею, авторові наукових, історичних, літературних і публіцистичних праць, постійному ентузіастові й дорадникові Винниченківської комісії та редакторові її видань. Послухаймо, що ж пише про заслуженого працівника нашої науки В. Чапленко.

"Членом-основником" Комісії В. Міяковський ніколи не був. "Це не відповідає історичній дійсності, як і те, що він був "постійним редактором її видань". І взагалі, "В. Міяковський нічого не редагував, бо української мови добре не знав".

Отак резолютивно й категорично. На жаль, Володимира Варламовича вже нема між нами й він не може заперечити ці інсинуації В. Чапленка.

Тому я вважав за свій моральний обов'язок заступитися за честь Покійного. Пригадаю тільки два факти. Перший: я приїхав до США в січні 1952 року. Це не пізніше, як за два місяці після заснування "Комісії УВАН для охорони і збереження літературної мистецької спадщини В. К. Винниченка", — як вона тоді називалася. Коли я відразу відвідав УВАН, то перший, хто зустрів і дружньо привітав мене, був проф. В. Міяковський. І його щирі слова, які я запам'ятав і занотував у свій щоденник, були такі: "Добре, що ви приїхали. Підсилите тепер нашу Винниченківську комісію". Факт другий. Переглядаю тепер тежку з давніми архівними матеріалами про початки праці Винниченківської комісії. Натрапляю на невеличкий список осіб, що становили тоді основу Комісії. Серед них на першому місці стоїть прізвище В. Міяковського.

Отже, на підставі вже цих двох фактів я питаю безсторонніх читачів: по-перше, чи з чисто людського, психологічного погляду можливе таке, щоб людина, яка не брала близько до серця новоствореної Комісії, не була її членом, як твердить В. Чапленко, могла так щиро радіти, що хтось там прибув і може підсилити працю Комісії? По-друге, чи той список з січня 1952 року не свідчить, що В. В. Міяковський належав до перших членів-основників Комісії? Зрештою, я як член Комісії від 1952 року і як її довгорічний голова стверджую, що проф. В. Міяковський найменш від січня 1952 року був постійним і активним її членом, а в останні роки життя — моїм найавторитетнішим і найближчим радником.

Не був проф. В. Міяковський і постійним редактором видань Комісії, — твердить далі В. Чапленко. Я прошу всіх, хто має змогу, переглянути єдині два збірники, що вийшли у виданні Комісії між 1952 і 1960 рр., тобто, коли ще з Комісією співпрацював В. Чапленко: "Володимир Винниченко. Статті й матеріали" (1953) і "Пророк" (1960). На обидвох цих збірниках значиться та сама редакційна трійка: Г. Костюк (Б. Подольак), В. Міяковський (В. Порський) і В. Чапленко. Тож був проф. В. Міяковський (поруч з В. Чапленком і Г. Костюком) редактором всіх тодішніх видань Комісії чи не був? І чому В. Чапленко заперечує ці очевидні факти й випинає тільки свою персону?

"В. Міяковський нічого не редагував, бо українською мовою добре не знав", — вперто продовжує своє В. Чапленко. Мені не хотілося вдаватися в деталі нашої співпраці в минулому, але така аrogантна постава В. Чапленка до нашого старшого колеги та шанованого вченого примушує мене до цього. Отже, в ім'я правди. Вже в другій половині 1952 року ми, тобто В. Чапленко, В. Міяковський і я, вирішили видати збірник, присвячений недавнопомерлому В. Винниченкові. Пляни і фінансові можливості в нас були найскромніші. Ми розподілили між собою ролі орієнтовно так:

1) Я зобов'язався написати статтю про історію купівлі й першого освоєння В. Винниченком "Закутка" та про культурні скарби, що там залишились; 2) Замовити в С. Гординського фахову

статтю про малярську спадщину В. Винниченка; 3) Через дружину покійного письменника Розалію Яківну дістати до публікації деякі архівні матеріали та список рукописів друкованих творів, що збереглися в архіві.

В. В. Міяковський взяв на себе: 1) Перечитати і відредагувати щодо точності історичних фактів і подій, поданих у статті-спогаді Ю. Тищенка про підпільну діяльність В. Винниченка в Україні між 1914-1916 рр.; 2) Скласти список малярських творів В. Винниченка, що зберегалися в Детройтській громаді ім. В. Винниченка, з якою контакт мав В. Міяковський; 3) Подбати про коротке резюме англійською мовою всього збірника.

В. Чапленко мав написати загальну статтю про життя й діяльність В. Винниченка та, як єдиний серед нас професійний мовознавець, проредагувати мову цілого збірника.

Всі ми виконали свої зобов'язання й збірник уже був готовий до друку. Але перед тим, як здати матеріали до друку, за нашою, здається, загальною згодою, для остаточного контролю цілості збірника, як старший і досвідченіший, взявся перечитати В. Міяковський. Перечитавши уважно весь матеріал, В. Міяковський прийшов до висновку, що стаття В. Чапленка, яка мала йти першою, написана на рівні популярної газетної статейки. До збірника, який має фірмувати наукова установа, професор її не радив давати. Стався конфлікт. Не вхожу в його деталі. Скажу тільки: щоб полагодити наші внутрішні суперечки, матеріали збірника взяв до читання президент УВАН М. О. Ветухів, що фактично відповідав за всі видання УВАН. Перечитавши, він цілковито підтримав висновки В. Міяковського. Статтю В. Чапленка було забраковано. Таким чином роль В. Чапленка в збірнику обмежилась до редактора мови. Очевидячки, з того моменту В. Чапленко затаїв у собі почуття мстивої непошани до В. Міяковського. І навіть після смерті його не може стриматися, щоб при тій чи тій нагоді не кинути в нього камінь зневаги. Проте цей факт свідчить, що не тільки В. Чапленко, але й В. Міяковський *тако редагував, і то дуже активно*, збірники Комісії. Постійні настирливі заперечення цього В. Чапленком є цілковито безпідставні й образливі для заслуженого Покійного вченого.

Але В. Чапленко не задовольняється зневагою на мою, В. Приходька і В. Міяковського адреси. Він кидає тінь очорнювання ще на десятки тих українських патріотів, яких я з подякою згадав у своєму огляді. Про цих жертвених і свідомих людей він пише так: "Згадано дуже багато прізвищ, серед яких є люди, що або мало зробили для збереження спадщини В. Винниченка, або тільки бували на засіданнях Комісії".

Що можна сказати на таке демагогічне твердження? Адже ж В. Чапленко, приблизно від кінця 1960 року відійшов цілковито від праці в Комісії. Ніколи на засіданнях не бував. То звідки ж він може знати, хто, що і скільки зробив для розбудови праці Комісії? І як у нього вистачає сумніння кидати тінь зневаги на людей, про чий

жертвенну співпрацю з Комісією він нічого не знає?!

Мій підзаголовок до цілої статті "Дещо про працю Винниченківської комісії" в журналі "Нові дні" помилково (можливо, через моє неточне підкреслення) поставлений, як заголовок першого вступного розділу. В. Чапленко хапається за цю виразну друкарсько-технічну помилку і глибокодумно повчає мене, як воно мало б бути.

Обурюється В. Чапленко, що я беру на конто праці Комісії видання збірки В. Винниченка "Намисто", яка вийшла недавно накладом видавництва "Тризуб" у Вінніпегу, а замовчую видання драми Винниченка "Між двох сил", що її обробив на свій смак В. Чапленко. На це я можу тільки сказати: до видання "Намисто" Винниченківська комісія мала безпосереднє і то дуже істотне відношення, за винятком коректури і контролю тексту перед друком. Щождо видання драми "Між двох сил", то Комісія до цього не мала жодного стосунку. Тому я аж ніяк не міг це видання зарахувати в актив Комісії, як не міг зарахувати і видання 3-го тому "Відродження нації" В. Винниченка, що його видала книгарня "Говерля". Коли б я був зарахував видання "Між двох сил" в актив Комісії, то проти цього напевне запрогестував би В. Чапленко. Тепер йому вигідніше робити навпаки.

Показує свою вченість В. Чапленко, коли згадує про видання повісти "На той бік". Про це я можу тільки сказати: у моїй передмові до цієї повісти про все те, що "доповнює" В. Чапленко, сказано набагато докладніше і точніше. Спершу ніж винаходити вельосипед — треба знати, що він уже давно винайдений. Інакше будеш у смішному становищі.

У розділі, де я говорив про труднощі в редакційній праці над недрукованими романами, над забутими, хоч колись і друкованими творами, а особливо над рукописами щоденних записок В. Винниченка, — я, між іншим, для комплекту, лише згадав, що за минуле двадцятиріччя, у виданні Комісії вийшло було два збірники. В. Чапленко, вхопившись за цю згадку, обурено вигукуюс: "виходить, що все це здійснив не хто інший, як сам Г. Костюк". Мені здається, що таке "виходить" тільки в жадібній до похвали голові В. Чапленка.

Чіпляється він і за назву Комісії. "Костюк неправильно називає цю Комісію — "Винниченківською комісією". Вона називається "Комісія для вивчення й охорони спадщини В. Винниченка... Так її й треба називати", — підкреслено і наказово твердить В. Чапленко. Просто диву даєшся. Цей бідний чоловік чомусь переконаний, що те, до чого 20 років тому він, можливо, теж прикладав свою вигадку, мусить залишитися непорушним. Так ніби після В. Чапленка не залишилось нікого, хто міг би думати і дещо переіначувати. Тож доводжу до відома шановного поправника: справа назви Комісії була на засіданні управи УВАН 10 червня 1972 року. Після обміну думками, в якому взяли участь я, як голова Комісії, і мій тоді перший заступник, нині покійний д-р В. Голубничий, управа прийшла до узгодженої ухва-

ли: надалі Комісію офіційно називати "Комісія УВАН для вивчення й публікації спадщини В. Винниченка, — скорочено — Винниченківська Комісія".

І ще такий закид: "Він (тобто, я — Г. К.) не сказав, коли і як цю Комісію засновано... А не сказав він через те, що Комісію... заснував з власної ініціативи... В. Чапленко". (Підкреслення моє — Г. К.). Нормально думаючи, коли б мова йшла про період заснування Комісії, то чому б я мав замовчувати, хто заснував Комісію? Адже ж від цього ані мені, ані Комісії не прибуло б і не убуло б чести. Але тут питання стоїть зовсім інакше: чому б я мав говорити про це в згадуваній статті? Я ж писав не історію заснування Комісії, а всього лише підсумки праці її за останнє десятиріччя, тобто — від 1968 по 1978. Це ж так ясно сказано в моїй статті. Та В. Чапленкові ця каламуть потрібна, щоб і тут якось таки випнути і себе.

Та вже, коли на те пішло, з огляду на настирливе бажання В. Чапленка, я вволю його волю. Зроблю маленький екскурс у минуле й розповім, як то "Комісію заснував з власної ініціативи... В. Чапленко". А історія цієї "надзвичайної" події така: у травні 1951 року мене запросили, як свідка, на Всеєвропейський процес проти концентраційних таборів, що відбувся в Брюсселі з ініціативи французьких інтелектуалістів (Руссе, Камю та інші). Використавши можливість, після процесу, я поїхав до Франції й відвідав "Закуток", де три місяці тому помер В. Винниченко. Дружина Покійного, Розалія Яківна, радо показала мені все, що залишилось після смерті В. Винниченка. Як історик і літератор я був приголомшений. Це був значущий, ваговитий національний наш скарб. І для мене було ясно, що було б непростенням недбалством, коли б наша еміграція, без огляду на політичні розходження, не зуміла цей скарб зберегти. Діставши згоду від Розалії Яківни діяти в справі збереження спадщини В. Винниченка, я повернувся до Мюнхену. Там відразу написав і в "Сучасній Україні" ч. 14, за 8 липня 1951 року опублікував (одночасно також і в "Українських вістях" в Ульмі) "Відкритий лист до всіх українських емігрантів, розсіяних по світі, до всіх українців доброї волі, до всіх, хто дорожить надбанням аншої культури (У справі збереження архівної та літературної спадщини В. Винниченка)".

На це моє звернення відразу відгукнулися деякі українські еміграційні осередки. Вже в серпні 1951 р., прийшов лист від групи українських патріотів з Англії, що їх очолив С. Полуян. Вони повідомляли, що створили групу сприяння, чекають на вказівки і готові допомагати справі. З Вінніпегу (Канада) відгукнувся активно Тома Кобзей з групою своїх однодумців. З Детройту прийшла підтримка від Української Вільної Громади. В листопаді, а можливо в грудні, 1951 року, з Нью-Йорку, прийшов лист від В. Чапленка, який, підтримуючи моє звернення, повідомляв, що він заініціював створення наукової Комісії для збереження й вивчення спадщини В. Винниченка при УВАН у США. Я щиро привітав і підтримав таку корисну ініціативу.

Так, як бачить читач, почався ширший рух за збереження спадщини В. Винниченка. Коли в січні 1952 року я з родиною прибув до США, то Комісія вже існувала й головою її був В. Чапленко. Оце і вся історія заснування Комісії УВАІН. Хоч це не має жодного відношення до справ, які я порушував у статті "Перед великою ювілейною датою", але хай тепер самі читачі судять, як то "з власної ініціативи В. Чапленка" засновано Винниченківську комісію УВАІН.

Це були б усі основні "доповнення" й "поправки", що їх зробив В. Чапленко до моєї статті. Читачі, що так чи так стежили за Чапленковими виступами в нашій пресі принаймні за останні двадцятиріччя, можуть сказати, що в цих "поправках" В. Чапленка до моєї статті нічого нового нема. Вже віддавна відомо, що Чапленкові "численні" "доповнення", "поправки", "зауваження", "листи" і таке інше, чим він обдаровує наші газети і журнали вже від довшого часу, не мають нічого спільного з тим, щоб щось справді поправити чи доповнити. Вони мають лише одну мету: постійно, при кожній нагоді підкреслювати, який Чапленко розумний, заслужений, цінний, як зін перший усе передбачав, перший відкривав ідеї, винаходив нові слова і таке інше. Читачі напевне пригадують собі його колишню сварку з відомою нашою письменницею Докією Гуменною за слово *хмаросяг* чи *небосяг*, що його нібито винайшов В. Чапленко, а Д. Гуменна "вхопила" готовеньке й почала вживати у своїх творах. І читачі також пригадують, яким посміховищем для В. Чапленка скінчилась та суперечка, в якій Д. Гуменна та інші диспутанти (Г. Гордієнко) довели йому, що ще в 20-их роках ці слова "хмарочос", "хмаросяг", "хмародер" тощо були в обігу в харківських і київських літературних колах, а слово "хмаросяг" мабуть вперше було вжито в перекладі роману Келлера "Тунель", що вийшов за редакцією Василя Сімовича теж у 20-их роках. А чого варто таке претенсійне протиставлення "Я і Солженіцин", яким В. Чапленко кілька років тому обдарував нашу читацьку спільноту! Або візьмімо найсвіжіший його еляборат "Як ми збіднюємо наші наукові здобутки у вільному світі" (Визвольний шлях", кн. 7-8, 1978), де він полемізує з проф. Юрієм Шевельовим. Суть його полеміки в тому, щоб ствердити, що про М. Хвильового В. Чапленко писав набагато раніше. І коли б проф. Ю. Шевельов був простудіював його статті, то осягнув би вищу клясу знань, а так, зігнорувавши статті В. Чапленка, професор тільки збіднив українську науку.

Уже в квітневому числі "Нових днів" читаємо нову статтю В. Чапленка під властивою йому (Боже борони не "пишномовною", а дуже скромною і талановитою) назвою "Я ще раз не втерпів". У цій статті він, не моргнувши оком, пише, що ідея "упорядкування правописної практики на еміграції" належить не Об'єднанню Українських Педагогів Канади, як це насправді було, а йому, В. Чапленкові. Він так просто й пише, підкреслюючи: "...хто дав тій *"спробі"* виразну формулу. А це було так, що я, В. Чапленко..." і так далі. Цю виразну неправду вже двічі спростовував І. В. Манастирський (див. "Хто автор спроби впоряд-

кувати правописну практику", "Нові дні", червень, 1979, стор. 34), людина компетентна, бо від самого початку стояла в центрі ідеї упорядкування правописної практики. Але В. Чапленкові, як з гуски вода.

Як бачимо, такими претенсійними випинаннями своєї особи, своїх заслуг і цінностей виповнена не тільки стаття, спрямована проти мене, але й всі його публікації в пресі. Тому не дивно, що це самохвальне колупання в своїх заслугах уже давно викликало почуття прикrostи і несмаку в багатьох читачів нашої преси взагалі. Навіть недавно, в цьогорічному січневому числі "Нових днів", надруковано листа одного постійного і вдумливого читача (І. Хохітва, "Навіяно одним числом...", стор. 32), який, припускаючи, що висловлює "побажання більшості читачів журналу", просив редактора не містити більше набридливих писань і полемік В. Чапленка, бо це, на його думку, швидше нагадує полеміку "через тин" і "більше виглядає на справи приватні, які не варто виносити серед людей".

Зрештою, показовий той факт, що такі пресові диверсії В. Чапленка, які постійно когось нападують, давно вже стали анекдотом. І не випадком, що майже ніхто з напастованих В. Чапленком (а до них належать усі видатні літератори та вчені нашого закордоння) не вважав за гідне відповідати на всякі його "додатки" та "зауваження".

Григорій КОСТЮК

П. С. Я щиро перепрошую всіх шановних читачів, що мій вимушений коментар до Чапленкових "поправок" і "доповнень" вийшов задовгий. Але у виправданні своє скажу, що це вперше за багато років паплюження мене В. Чапленком я, пермагаючи внутрішню відразу, примусив себе йому відповісти. За це обіцяю, що в майбутньому піколи більше не відповідатиму на будь-які писання В. Чапленка, бо "полеміка" через тин", яка в наше скромне середовище літераторів і вчених вносить лише "плітки, наклепи, викликає ворожнечу", мені також осоружна, як і всім читачам "Нових днів".

Купіть собі цікаву книгу

ПЕТРА ВОЛИНЯКА

ПОГОВОРИМО ВІДВЕРТО

на доброму папері, 25 фот,
у твердій оправі.

**Ціна книги 12.75 дол., включно
з пересилкою.**

Книга має 680 сторінок,

**Поштові перекази або чеки
виписувати на "НОВІ ДНІ".**

НАДІЯ

Глянувши в дзеркало, я задоволено усміхнулася. Все на мені сяло: золотий годинник, браслети, серги, персні на кожному пальчику, намисто і різні брязкальця.

— Рушаймо, — кажу чоловікові, — якраз нагода людей побачити.

Коли ми приїхали, першою підійшла до мене землячка Оля. Ще здалеку вона загукала:

— Багатою будеш, не впізнала. Вагалася чи це ти, чи різдвяна ялинка.

Після короткого обміну інформаціями, Оля заявила:

— А до нас Надія Світлична з Америки приїхала. Приходь завтра на зустріч.

— Вибачай, — говорю солоденько, — але якраз завтра я їду на заручини.

— О, вже на місці зидумала, — не вірить вона.

— Бо я людина розважна, завжди дивлюся куди вітер віє, і не спитавшись броду не лізу у воду. Треба примітити, як вагомитіші люди на цю зустріч zareагують, а не лізти поперед батька в пекло, — боронюсь я. — Інша річ із Морозом. До нього і у вікно полізу, коли у двері не пускатимуть, щоб потім не закинули мені брак патріотизму. Бо всім відомо, що Мороз на всі сто відсотків є національно свідомий. А з Світличною ще не певні. Її національна свідомість інша від нашої.

— А ми, що патент маємо на національну свідомість? — питає Оля. — Не встигне хто з України приїхати, як з гордістю розкладаємо перед ним наші застигли "національні свідомості". "Якої вам?" — питаємо. "В нас їх багато: три бендерівські, дві мельниківські, дві уердепівські, є гетьманські та інші". А відвідувач, приголомшений такою різноманітністю, здивовано знизус плечима і виходить, так і не вибравши жодної з наших гарантованих національних свідомостей...

— Чого ти розходилася? — дивуюся я і кличу свого чоловіка. — Іди, — кажу, — і підтримай рідну жіночку. Розкажи про наші прагнення і наші ідеї.

— Олюсю, — еміється мій дороженький, — хіба ти не бачиш, що моя жінка, як спляча царівна? Спить уже років тридцять п'ять і гадає усі навколо роблять те саме. І прокидатись не хоче. "Дайте мені спокій, — говорить вона.. Не псуйте мені настрою. Розбудіть мене, як заграють літаври, загримлять пісні перемоги, почнуться паради й промови".

— Ти за мене чи проти? — питаю чоловіка.

— За тебе, за тебе, жіночко, поспішно запевняю він.

Не знаю, хто переміг: цікавість, чи намова землячки. Але на зустріч ми пішли усією родиною. Заля була заповнена. Вийшла Надія Світлична. Сама невеличка, скромна і спокійно говорить. А люди навколо усе тонкосльозі — слухають і плачуть. Треба, гадаю, триматися, щоб і собі не підкачати.

— Її щирість бере мене за серце, а спокійна, не прочитана, розповідь лягла глибоко в душу, — признається землячка.

— Для чого, — дивуюся, — хвалити за щирість? Та ти знаєш, що ширий — дурному брат. Треба до всього підходити більш професійно. От, приміром, якби мене запросили виступити. Я б одягнулася з таким ефектом, що і рота не роззявила б, а всі б знали, що я за самостійну Україну. А потім я б вигукнула на всю залу, як грім з ясного неба: "Хай згинуть усі москалі і ляхи!" То, гарантую, після цього, щоб не говорила, моя перемога була б забезпечена.

— Маєш рацію, — згодився чоловік. — Для чого нам знати пригнічуючу реальність? Хочеться дозу оптимізму. Щоб поплескали нас по плечах і сказали: "Молодці, добре діло робите, без вас не обійдемося. Ще трошки покріпіться і ось-ось Україна звільниться. А тоді, як забажаєте, приїздіть на Україну ділитися вашим досвідом".

Діти мої, мабуть, в мене вдалися, бо теж помітили недотягнення у Надії Світличної.

— Мамо, — кажуть, — вона москалів називає росіянами і навіть мала серед них друзів.

— Добре, що Тарас Шевченко давно помер, — уїдливо озвалася землячка. — Він дружив із людьми різних націй. І поляків та росіян серед його друзів було чимало. Ох, попало б Тарасові Григоровичу, коли б він приїхав сюди і став про них розповідати!

— Треба бути практичними. — говорю розсудливо. — Можна гордитись Шевченком, бо він належить до світової літератури. Значить, писав на проблеми вселюдські. Можна навіть нарікати, що інші народи нам не співчують і не підтримують нас. Але самим треба любити і дбати лише про себе. І бути в своїй любові послідовними: вузькими, обмеженими, навіть як ця любов звузиться до своєї області, міста, парафії...

Але Оля обурена. Її мої аргументи не переконують.

— На вузькій стежці легко кожного розтоптає, — каже вона. — Ви забуваєте, що серед друзів Надії Світличної були в'язні таборів. А серед них учасники УПА. Вона мала із ними співзвучність. Ці в'язні разом з іншими національностями писали і пишуть протести, страйкують і голодують. І що можна закинути людині, в якій батьківщина на першому місці, перед власними дітьми і власним щастям?

За тиждень, в неділю, ми зустрілися з Олею знову.

— Потруси кишеньку і дай на дисидентів, — лаконічно сказала вона, даючи список. Я витягла гаманець, зідхнула і тремтячими пальцями відраховувала доляра.

— Миром по нитці, голому сорочка, — мовила, повчаючи.

— А в чоловіка на роботі австралієць дав Надії Світличній сорок доларів, — повідомила Оля. — Довідався про неї і дав кажучи: "мабуть не легко їй самій з малими дітками".

Добре, думаю, раз австралійці такі щедрі, то й ми покажемо, що наше серце теж не з лопудька.

Після церкви я підійшла до Надії. Оглянула її скромну одежу, погладдила мале по голівці і завила:

— Ви мусите приїхати до мене у гості. Таж мої шафи тріщать від одєжі. Самих плащів, мабуть, із двадцять. Все імпортовані. Виберете собі який схочете. Вони мені не потрібні. Вийшли із моди.

А вона всміхнулася, зніяковіла, подякувала, але так, чомусь, і не приїхала. А шкода, їй би пригодилися, а так викидати жаль.

Коли Надія відїхала, я стривожено спитала землячки:

— Чула новину? Мороз до нас має приїхати. Часом не знаєш, чи він і далі рахується патріотом? Ти примітила, на нього збирали гроші, коли на залі говорила Надія Світлична! Все це, мабуть, не спроста. А як ти гадаєш, чи не змінив він часом свою думку, після того як казав, що на Україні є "ди́ке поле"? Може він попросту географію переплутав?

Але Оля мене не чула. Вона все ще говорила про Надію Світличну.

— Як ти гадаєш, — питаю її, — якої думки вона про еміграцію?

Землячка всміхнулася.

— Я певна, що Надія Світлична знає, що таких як ти, слава Богу, небагато. І тому вона може згадає стару гуцульську приказку, яка їй подобається, і скаже: "І СЛАВА БОГУ, ЩО БОГУ ДЯКУВАТИ, БО ЯКБИ ТАК НЕ ДАЙ БОГ, ТО НАЙ БОГ БОРОНИТЬ!"

3 РОЗМОВИ ПРЕДСТАВНИКА УДР З РАЙСОЮ МОРОЗ

Чи дисидентський рух це явище, про яке говориться в Україні відкрито, чи це тема дискретних розмов?

Залежно від середовищ людей. У середовищі "симпатиків" якимось чином пов'язаних із дисидентським рухом (чи то приятелюють, чи знайомі і не бояться висловлювати свою думку) про дисидентів говориться відверто.

Люди настроєні опозиційно, що займають певне суспільне становище (викладачі вузів, учителі шкіл тощо) знають й говорять про дисидентський рух потай, пошепки.

У радянській пресі також згадується про дисидентський рух доволі часто у зв'язку з тими чи іншими акціями за кордоном, є метою зганьбити й очорнити дисидентів та їхніх захисників серед еміграції.

Скільки, на вашу думку, відсотків населення в Івано-Франківську, місті Вашого проживання, знає про український дисидентизм?

Більша частина населення м. Івано-Франківське напевне знає про українських дисидентів. Можливо, що не про всіх.

Вашого сина називали в школі сином "бандита"? Як це сприймали його товариші?

Мого сина цькували в школі по-різному, хоч і не називали таким словом як "бандит". Проте більшість шкільних товаришів були на його боці.

Як оточення, серед якого ви жили (сусіди, товариші праці) відносилися до вас після арешту мужа? Чи обминали вас? Боялися товаришувати? Помагали? Докучали?

Усього було потроху. Було багато розчарувань. Мала серед друзів таких, які почали обминати мене з сином після арешту чоловіка, хоча це були патріотично настроєні люди. Були й такі, що хотіли спілкуватися, але так, щоб ніхто про це не знав, що знову було досить принизливо для мене. Це з середовища моїх колег за фахом. Проте серед простих людей, серед робітників, сусідів я дістала багато нових знайомих і прихильників, які співчували й допомагали чим могли: одностайно підтримали мене під час судів наді мною через помешкання, з якого мене намагалися вигнати. Саме завдяки цим простим (маю на увазі — без освіти, без посад) людям я зуміла втриматися і одержати свою кооперативну (себто оплачену грошима, знову ж таки зібраними для нас мешканцями Львова) квартиру.

Найбільше друзів і знайомих мого рівня освіти я мала у Львові: вчителів, лікарів, інженерів тощо. Були й залишалися приятелями до кінця.

Чи була різниця в способі поведінки з вами українців, росіян, євреїв?

Про українців я розповіла вище. Серед росіян я друзів майже не мала. Було декілька таких, які співчували нам і шанували за відвагу мати свій погляд і висловлювати його, проте поглядів наших не поділяли (щодо української культури, мови тощо). Серед євреїв було в мене багато приятелів, з якими я знаходила спільну мову й спільні погляди.

Який настрій серед населення: пригноблюючий, резигнаційний, надійний, активістичний?

Настрій населення схарактеризувала б одним словом: обурення. Одна частина населення обурена безгосподарністю, безперспективністю досягти такого добробуту, як мають робітники й селяни інших європейських країн, чи скажімо, в Америці чи Канаді.

Друга частина населення, — переважно інтелігенція і студентство, — замислюється й обурюється русифікацією, питаннями української культури, мистецтва, релігії.

Ну й нарешті є багато пристосуванців, що пригріли собі теплі місця в партійному апараті, у виконкомах, у торгівлі. Це люди, яким зовсім не йдеться про якесь духове життя, їм байдужі вищезгадані болючі питання, їм йдеться лише про те, аби якимсь чином набити собі кишені грішми, аби здерти з ближнього чимнайдільше. Процвітає хабарництво, спекуляція.

Чи російське населення в Україні сприяє русифікації, чи байдуже до неї?

Російське населення, поруч із зрусифікованими партійними діячами-українцями, є носієм русифі-

кації. Це особливо відчувається в Західній Україні, де росіяни досі не відчувають себе, як вдома.

Якою мовою відбувається урядування в міському уряді Івано-Франківська? Якою мовою ведуться засідання Обкому та місцевих клітин КПУ України?

І російською і українською, а на засіданнях не бувала — не знаю.

Чи багато українців у партії? В державній адміністрації?

Багато.

Чи міліція по селах українська, чи російська? З місцевих людей, чи присланих?

Міліція по селах переважно з людей місцевих. Частина міліціонерів намагається говорити "культурною" мовою, себто мовою "старшого брата". Проте, останнім часом я спостерігала навіть у містах міліціонерів, які говорять українською мовою (на Західній Україні).

Говорять, що в Польщі селяни живуть заможніше, ніж урядники в місті. А як в Україні колгоспники?

Добробут колгоспників порівняно із злидарським існуванням у післявоєнні роки помітно зріс. Це особливо кидається ввічі в селах, що знаходяться недалеко від великих міст. Тут колгоспники мають можливість збувати свій товар (м'ясо, яйця, молоко, сметану, фрукти, часник, цибулю) на ринку в місті, що дає досить великі прибутки.

Чи листування з родиною на еміграції та висилка звідси в Україну пачок викликає підозріння в органах влади? Чи варто їх продовжувати?

Так. Залежно від того, хоче цього родина, чи ні. Боїться, чи ні.

А відвідини звідси? Чи вони призводять до репресій?

Відвідини родин не призводять до жодних репресій. (Покищо. — *Ред.*)

ДЕБЮТ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІРИЧНОГО ОПЕРНОГО ТЕАТРУ У ВАШІНГТОНІ

(До виступу Ренати Бабак)

З нагоди відкриття нового оперного театру — Національного Ліричного опери у Вашингтоні 19-го травня, відбулася прем'єра опери П'єтро Масканьї "Качалерія Рустікана" ("Сільська честь"), а також показано сценічні фрагменти відомих опер "Ріголетто", "Травіата" Д. Верді, "Малам Батерфляй" Д. Пуччіні та "Борис Годунов" М. Мусоргського. Прочісні партії виконували вдало підібрані солісти: Рената Бабак, Рона Пулман, Елізабет Росс, Патріція Де Карміне, Адольфо Альмонте, Ефрен Пуїг, Нікіта Розанов і Марвін Фінлі.

Опера Масканьї "Сільська честь" є класичним зразком "Верізм", або "драматичної істини", в якій є різко виражені пристрасті кохання, зради та помсти. В головній ролі опери виступила наша видатна співачка Рената Бабак. Про її виконання ролі Сантуцци музичний критик газети "Вашінгтон Стар" Гумберто Кабаєро писав: "Меццо-сопрано Рената Бабак, колишня солістка Великого Театру створила чудовий образ Сантуцци. Її версія арії "Вої ло сапете, о мама" (Ви про це знаєте, мамо") була могутньою, особливо, коли вона акцентувала сильними нотоми свого низького регістру слова "То піяngo, іо піяngo" ("Я ридаю, я ридаю") арії. Бабак збагачувала свій спів своєчасністю і майстерністю сценічного виконання ролі, аж до напружено-кульмінаційного фіналу, цього оперного шедевра композитора П. Масканьї".

На думку критика газети, також фрагменти з інших опер у формі сценічних дуетів, кuartетів та ансамблів, були добре поставлені. Він захоплюється співом Патріції Де Карміне в партії Віолети в дуеті з Жермоном (Нікіта Розанов) з другої дії "Травіати" і пише, що в "польським дуеті з "Бориса Годунова" Ефрен Пуїг і Рената Бабак (в ролях Лже-Димітрія і Марини) створили образ проникливого ліризму.

Інший театральний критик — Наннетт Гоффман у статті, публікованій в газеті "Джорджтаунер" захоплюється пише, що "вистава опери "Сільська честь" була для Вашингтону великою і чудовою несподіванкою. Всі учасники спектаклю дуже добре виконали ролі спозненої пристрастних почуттів опери, але найбільшою насолодою для слухачів було виконання партії Сантуцци Ренатою Бабак. Її чудовий голос і прекрасна, відшліфована до тонкощів гра, викликала бурхливу реакцію навіть у найбільш байдужих глядачів".

Хочеться додати наші власні враження з цієї незабутньої вистави. Теплий по тембру і соковитий голос Ренати Бабак звучав вільно і рівно в усіх регістрах, як у сопранових, так і в меццо-сопранових партіях. Її гра на сцені є невимушена. Свобода і природність рухів на сцені дають їй можливість показати всі нюанси інтонаційних і зміслових відтінків, які сприяють яскравому вираженню нею сценічно-вокального портрета. Вашингтонська прем'єра опери "Сільська честь" була побудована навкруги вокальної і драматичної майстерності Ренати Бабак і це стало джерелом справжньої естетичної насолоди для слухачів.

Юнацька безпосередність, надзвичайний темперамент, чистота голосу приємного і легкого тембру тенора Адольфо Альмонте, що виконував роль Туріду, дали гідний вклад в успіх цього оперного спектаклю.

Із уривків інших опер нам найбільше сподобались дует з 1-ої дії "Малам Батерфляй" Пуччіні, виконаний Патріцією Де Карміне і Ефремом Пуїгом та дует з "Бориса Годунова", у виконанні Ренати Бабак і Ефрема Пуїга.

Як нас повідомили, новостворений Національний Ліричний оперний театр у Вашингтоні готує до постановки оперу Д. Верді "Трубадур", де у

НАБУТЬТЕ ПОЗИТИВНИЙ ПІДХІД БУДУЧИ БАТЬКАМИ!

Маємо серію брошур "Діти є людьми", які можуть допомогти вам у щоденних проблемах виховання дітей.

ЧИ Я ЩЕ КОЛИ БУДУ СПАТИ? ☐

Брошура присвячена навикам дитячого сну. Як поступати з пробудженням дитини вночі, з кошмарними снами і т. п. Пам'ятайте, що найкраще починати від рутини в класі до сну скоро в дитячому житті. Добре починати з цієї брошури.

ІГРИ І НАВЧАННЯ ☐ (щодо тих, які починають ходити, і немовлят) ☐

Немовлята і діти, що починають ходити, люблять все досліджувати. Грати і вивчати ігри є ключовою частиною до здорового, позитивного взаємовідношення дитини до батьків: діяти, рухатися, коштувати й драматичні ігри. Також "дитячі пісні", "забави пальцями рук і ніг", "оповідання казок" і "рисування". Ігри і навчання забав допомагають дитині в загальному розвитку.

АГРЕСІЯ Є ПРИРОДНОЮ ☐

Діти відчувають такі самі відчуття позитивного настрою і гніву, як і ви. Іноді важко опанувати ту ворожість, що її відчуває ваша дитина. З невеликою самоконтролем, любов'ю і порадами в цій брошурі, ви можете звести агресивні тенденції вашої дитини в позитивні форми самовияву.

ЗАЗДРОСТЬ ☐

Практично є неможливим втримати старшу дитину від заздрості, коли новонароджена дитина появилася вдома. Допоможіть вашій дитині перебороти ці почуття, пояснити їй це, перед тим, поки воно сталося. "Що робити, коли поглядає дитина?", "Спеціальна поведінка", "Частинне піклування" — це тільки декілька розумних сугестій, що їх пропонує ця брошура. Підготуйте вашу дитину перед тим, поки прийде друге немовля.

ВЖИВАННЯ ТУАЛЕТУ ☐

Запам'ятайте деякі речі про те, що треба робити, а чого не треба, коли прийшов час подати горщик. Вживання туалету не повинно бути невідповідним, затрудним або неприємним. У цій брошурі є певні вказівки, як відбувати вашу впевненість у розв'язанні цієї скомплікованої проблеми. Зменшіть дитині її проблеми і підвищіть свою впевненість.

СВОБОДА РОСТИ ☐

Психологи вірять, що діти повинні пробувати вивчати нову майстерність природно. Діти хочуть робити речі для себе самих, але можуть бути знеохочені, коли вони нагто під наглядом. Ми всі хочемо, щоб наші діти вирости як відповідальні, незалежні дорослі. Ця помітна брошура може послужити прекрасною вказівкою на весь час зростання дитини.

ДИСЦИПЛІНА ☐

Питання дисципліни бентежить багатьох. Дехто думає, що зле бути сердитим на дитину. Однак дисципліна потрібна для здорового взаємовідношення батьків з дітьми. В найкращому випадку, дисципліна допомагає дитині зберегти віру в себе і, що важливіше, бути самодисциплінованою. Хоча немає запевнених відповідей, ця брошура пропонує деякі розсудливі сугестії, якщо ваша дитина є нерозсудлива.

ДИТИ Є ЛЮДЬМИ ☐

Важливість похвали та заохочення в дисципліні і дарунок любові обговорені тут. Теорія "Дитина як особа" розглядається з окремою увагою до раннього розвитку позитивних відношень батьків з дітьми.

Відітніть це оголошення на зазначеній лінії, закресліть квадратик коло тих брошур, яких ви бажаєте. Виповніть адресу і пішіть до:

**KIDS,
QUEEN'S PARK
TORONTO, ONTARIO
M7A 1E9**

NAME _____

ADDRESS _____

Ontario

Keith Norton,
Minister of Community
and Social Services
William Davis, Premier

відповідальній і сповненій глибокого трагізму партії циганки Азучени, виступить наша співачка, меццо-сопрано Рената Бабака. Знаючи на підставі досвіду її минулих виступів про високу акторську і вокальну майстерність Ренати Бабака, ми

можемо сміливо висловити певність в тому, що і цим разом вона зачарує слухачів своїм високим мистецтвом оперної співачки великого масштабу.

Володимир Ю. Повстак

"НОВІ ДНІ", жовтень 1979

З УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ В АВСТРАЛІЇ

● Протягом липня Надя Світлична відвідала більші міста Австралії. Скрізь наша гостя виступала перед багатолюдною українською аудиторією, розповідаючи про обставини в радянських концентраційних таборах, про жінок-патріоток, що були на заслання разом з нею, про русифікацію, про численні арешти, суди та заслання. Приїзд Наді Світличної до Австралії спонзорював Союз Українок, а в тому виявив діяльну підтримку Комітет допомоги політичним в'язням на чолі з інж. Мирославом Болухом.

● Українські часописи в Австралії помістили заклик ОУП "Слово" у справі відзначення 80-ліття видатного письменника, оборонця прав людини, Бориса Антоненка-Давидовича. "Вільна думка" в літер. додаткові, який редагує письменник Євген Гаран, присвятила сторінку ювілятові. В програмах українського радіо в Мельборні та Сідней були огляди життя та творчості письменника. У видавництві "Ластівка" вийшло оповідання Б. Антоненка-Давидовича "Печатка", що яскраво змальовує часи Центр. Ради та обставини боротьби за самостійність України. В цьому ж В-ві вийшла невеличка книжка Дм. Чуба "Борис Антоненко-Давидович" про життя і творчість ювілята. В Сідней і в Мельборні заплановані літературні вечори, присвячені 80-літтю Б. Антоненка-Давидовича.

● Видавництво "Байда-Бук" друкує роман Б. Антоненка-Давидовича "За ширмою" в перекладі Юрка Ткача англійською мовою. Книжка вийде з друку в жовтні цього року. Недавно вийшла в тому ж видавництві і в перекладі Юрка Ткача повість Ігоря Качуровського "Шлях невідомого".

● Гостинний концерт Ансамблю "Дніпро" з Едмонтону. Від 11-го до 20-го серпня "Дніпро" виступав у Сідней, Квінбієні (біля Канберри), Аделаїді й Мельборні. Серед численних концертів, які досі нам довелося бачити, це був, мабуть, найкращий. 135 осіб співаків, танцюристів і оркестри захопили глядачів своїм досконалим мистецтвом, синтетично по-

єднуючи разом спів, танок і музику. У Мельборні відбулося два концерти і кожного разу забракло квитків. У Народньому домі було близько 700 глядачів, а в театрі "Цівікцентру" були виповнені всі 1400 місць. Майстерність танцю, досконалість співу, нова інтерпретація різних родів танцю і співу лишили чарівне враження у глядачів Мельборну та околиць. На висоті свого керівництва були мистецький керівник Марія Дитиняк, хореограф і кер. танцювальної групи Наталка Доброліж, керівник оркестри Іван Ахтимійчук, акомпаньатор Ірина Тарнавська та голова хору Мик. Приць.

Ці чудові гостинні концерти відбулися на запрошення Централі Союзу Української Молоді Австралії.

● Успіх твору І. Качуровського "Шлях невідомого" в перекладі Юрка Ткача в Австралії. У В-ві "Байда-бук" недавно появилася згаданий твір під трохи зміненою назвою "Because deserters are immortal". Коментатор радіо 3AW в радіопередаванні з Мельборну сказав: "У своїй праці Юрко Ткач зробив цінну річ, і я пролоную, щоб ми його підтримали. Книжка — це збірка оповідань українського письменника Ігоря Качуровського".

"...Ми мусимо радіти, що маємо доступ до цього гарного українського письменника... Відмінні оповідання, відмінна книжка, що її переклав молодий новий австралець, приносить нам відомості про іншу культуру, іншу країну. Бажаємо йому успіхів". Радіокоментатор сам австралійський письменник.

У щоденній поважній австралійській газеті "The Australian" Маргарета Сміт помістила огляд, зазначаючи, що цей твір в деяких відношеннях можна порівняти з творами російських класиків. Також підкреслює, що в книжці змальована жорстокість як радянської влади під час останньої війни, так і німецької та показано нещасливу долю цивільного населення.

Репортерка з сіднейського етнічного радіо також мала інтер-

в'ю по телефону з перекладачем Юрієм Ткачем.

Д. НИТЧЕНКО

Від редакції. Книжку можна придбати в більших книгарнях Америки та Канади, зокрема в Едмонтоні в українській книгарні.

КУПІТЬ НОВІ КНИЖКИ!

1. У В-ві "Ластівка" (Австралія) вийшло з друку 2-ге доповнене видання книжки Дмитра Нитченка "Елементи теорії літератури і стилістики" за редакцією І. Качуровського та П. Одарченка. Книжка видана для студентів середніх і вищих навчальних закладів, а частково й для старших класів семирічок. Це видання досконаліше, має на 50 сторінок більше, в гарному оформленні, має 139 сторінок. Придбати можна в ред. "Нових днів". Ціна 4.00 дол.

2. Дмитро Чуб — Борис Антоненко-Давидович (Життя і творчість), В-во "Ластівка", 32 стор. Видання має 4 оригінальних портрети Бориса Антоненка-Давидовича. Кольорова гарна обкладинка Люби Кириленко-Десі. Ціна 1.60 дол.

3. Б. Антоненко-Давидович "Печатка". Цікаве й маловідоме оповідання з часів Центральної Ради. Передмова Дмитра Чуба. В-во Ластівка. Кольорова обкладинка Олі Когут. 85 стор. і три портрети Б. Антоненка-Давидовича. Ціна 3.00 дол. Замовляти у В-ві "Нові дні". Обидві книжки видані з нагоди 80-ліття письменника.

ЗАМІСТЬ КВІТІВ

Замість квітів на могилу нашого дорогого і незабутнього мужа і тата, бл. пам'яті Дмитра Артемовича Ніколенка, котрий відійшов від нас у вічність 9-го вересня 1976 р., в третю річницю його смерті, складаємо пожертву в його світлу пам'ять на Ювілейний фонд журналу "Нові дні" — 30.00 дол. Покійний був прихильником та довголітнім передплатником журналу. Нехай американська земля буде йому легкою, а пам'ять про нього завжди є в наших серцях.

Дочка Людмила з чоловіком Петром Доброноженком та дружина Ніна Ніколенко.

Форт Лаудердейль, Флоріда

У НАС ВСЕ НАВПАКИ

Вп. Пане Редакторе!

Я, як звичайний "споживач українського слова", читаю різні статті в різних газетах і журналах про українську мову з єдиною метою навчитися "поправно" говорити по-українськи. Прочитав я і статтю І. В. Манастирського "Правописна дискусія чи правописна гризня?" Всі ці статті не багато мені допомогли у моєму намірі, що більше, в багатьох випадках вони мене ще більше спантеличили. Найкращий приклад — термін "США", "ЗДА" і "ЗСА"... У самій Свободі" було на цю тему 8 дописів і статей, у газетній дискусії взяло участь 18 лінгвістів, науковців, журналістів, розіслано анкетний листок. І який результат? До двох вживаних назв (США і ЗДА) додано ще третю "ЗСА" (З'єдинені Стейти Америки). Отже, чи варто було витратити на це так багато часу й енергії, якщо одна назва не вживається й досі?

Досі тільки одна стаття була для мене переконлива, а це Михайла Добрянського, який завважив, що нема потреби витратити наші сили на контроверсії з "г" і "г", з "я" і "а", а треба всі наші зусилля спрямувати на лоборування русифікації на Україні.

Всі технічні статті щодо правопису тощо не слід публікувати в загальних газетах і журналах. Вони не приносять багато користей пересічним читачам. Їх краще було б виголошувати як доповіді серед науковців чи містити в наукових виданнях...

Щоб цю справу налагодити поміж самими науковцями, вони мусять — на мою скромну думку — знайти якийсь спосіб "узгіднювати" свої погляди й виносити рішення і цим здобудуть собі авторитет серед громадськості. Досі виявляється все навпаки. А на цьому тратять тільки пересічні "споживачі", бо не знають кого слухати. І так залишені напризволяще, вони будуть силою обставин щораз більше користуватися радянськими (чи советськими) підручниками й словниками, бо найновіших еміграційних нема, або є різні, й через якийсь

час буде вживаний оцей один правопис.

І. Манастирський порушив ще одну проблему, хоч дуже побіжно, а саме: брак т. зв. "мовних редакторів". Тут треба погодитися з фактом, що для мовних редакторів вже нема місця. Вони заспеціалізовані й закоштовні. За те кожний редактор, учитель, священник, секретар кожної організації, політичні й громадські діячі, які виголошують промови, мусять плекати українську мову й стати "мовними редакторами". Але як це досягнути? Тут також не без вини наші наукові установи — а з тим і науковці — що досі не видають популярних посібників-підручників, як говорити й писати (це практикується в інших народів) і не розповсюджують їх між народом. Не треба чекати аж на "ідеальний" великий словник. А спорадичні статті й поради в різних газетах і журналах годі під рукою тримати, то й вони не повні ані систематизовані.

Ще слід завважити, що нашим науковим установам не під силу "конкурувати" з Київською Академією Наук, бо на це нема ані матеріальних, ані людських ресурсів, наприклад, ніхто, мабуть, на еміграції не видасть такого словника як видає "Наукова думка" в Києві. Тому більше доцільно було б видавати "річники" для "коректи" тих слів і виразів, які вважають у радянських виданнях за неправильні чи шкідливі для української мови. Тоді можна було б, хоч тимчасово, якось імпровізувати й частково задовольнити потреби для звичайних людей, які хочуть правильно по-українському говорити.

А щодо "лементу" автора статті "Правописна дискусія чи правописна гризня?" проти руйнувань "найцінніших культурних досягнень і починів", то можна тільки зауважити, що "громадянство" ще не змогло їх зруйнувати, бо у мовознавстві їх нема, а дійсно великі культурні досягнення — так твердять великі культурні діячі світу — не всіли зруйнувати навіть найбільші диктатори й тирані.

Р. Колісник, Торонто

ДУМКИ ПРО НАШИХ ДИСИДЕНТІВ

Високоповажаний
Пане Редакторе!

Я ніколи не пробував писати листів до наших редакцій, хоча газети і журнали читаю регулярно. Не дописував я ніколи тому, що не маю сказати людям чогось такого, чого б ніхто перед тим не сказав. Я вже старий чоловік, про повернення в Україну не думаю, а шкода, що доведеться померти на чужині, бо така Україна, яка тепер є, то не добре місце навіть для того, щоб спокійно померти.

А все-таки часом хочеться помріяти і пофантазувати, і тоді я уявляю собі, якою хотілося б бачити Україну. Маємо тепер на Заході кількох дисидентів, вигнаних з Батьківщини, і я їх усіх поважаю, хоч би тому, що ми колись самі втікали, а от їх вигнали проти їхньої волі. Але придивляюся я до них пильніше і бачу, що не однакові вони, а особливо отой багатостраждальний Валентин Мороз, якого я дуже шкодую, бо і сам я з Волині. Думається часом, як би вони виглядали, оті наші дисиденти, на ставовищі президента вільної України, і знаєте, що я вам скажу: чогось не хотілося б мені жити в Україні, керованій Морозом. Власне, я розумію, що сам Валентин Мороз ніколи нічим уже керувати не буде, а маю я на увазі такі настрої і таке відношення до людей, яке Мороз нам рекламує. Бачу я, що він патріот, але щось є в ньому таке, від чого Україна не буде щаслива. І тут, на Заході, пристав він до компанії, яку в Україну свідомі українці ніколи не впустять. Я маю на увазі отих "визвольофронтовців", які за зібрані гроші навіть пістоля не купили, які називають себе революційними, але навіть за свого провідника Степана Бандеру не відомстили ворогові. Та й не відомстять, бо вони такі "бандерівці", як я магараджа.

Даруйте мені, пане редакторе і всі читачі, але я чоловік старий і брехати не маю для чого. Я міг би жити в Україні Надії Світличної, я чуж, як вона промовляла

перед нами, і подумав, що жіноцтво спасе Україну, так само, як Англію тепер спасає. А ще добре було б мені жити і вмерти в Україні, де був би пастор Вінс і його гарна побожна сім'я. А от недавно з великим трудом перечитав я по-англійському книжку Леоніда Плюща "В карнавалі історії", і хоч яка недолуга моя англійська мова, до мене дійшло, що я міг би жити в Україні, керованій Плющем. Він чесний чоловік, і нехай він хоч яку філософію сповідує, я його не боявся б, бо він демократ. А от мій земляк Мороз — не демократ, і я вже собі уявляю, яку то поліцію він організував би, якби хтось дав йому в руки державне кермо. Судіть мене за те, як хочете, але так мені підказує серце.

Кость ДОВГАЛЮК

Торонто

НОВИНИ

З УКРАЇНСЬКОГО ГАРВАРДУ

■ 25-го березня ц.р. загостив до Гарварду президент СКВУ Микола Павлюк. У зустрічі з директором УНІГУ зміцнено особистий контакт, продискутовано актуальні проблеми, спільні українській суспільно-громадській репрезентації та українському науковому центрові в Гарварді. Президент СКВУ зреферував конкретний проєкт — опрацювання спостережень про стан української мови в діаспорі. Директор УНІГУ заявив готовість нашого Гарвардського колективу приєднатись до реалізування цього проєкту.

■ Відомий бібліофіл, видатний меценат ФКУ, почесний науковий співробітник УНІГУ — ред. Михайло Бажанський передав під час святкувань десятиліття українських студій в Гарвардському університеті та Дев'ятого Крайового З'їзду ФКУ цінний дарунок до Гарвардської бібліотеки інкунабул та рідкісних видань. Це — книжка "Нові і перемінні звізди" проф. Івана Пулюя, видана в Відні 1905 року, коштом автора. Майже увесь її наклад внаслідок недбалства був знищений.

ПРО СЛОВО "ОЗНАЙОМЛЕНИЙ"

К. Т. Туркало у своїй статті "Дещо про нашу мову" (Нові дні, липень-серпень 1979) твердить, що по-українському не можна сказати: "дуже мало **ознайомленими** з нормами української літературної мови". У цьому реченні К. Туркало вбачає "московське засиддя в нашій мові". І далі ставить такі запитання: "А куди ділося наше суто українське "обізнаватися", "обізнатися"? Чи не є слово "ознайомленими" закоренілий русизм? Я такої думки, що **ЗНАЙОМИТИСЯ** можна тільки з живими людьми

К. Т. Туркало, відкидаючи слово "ознайомлений", каже, що "знайомитися" можна тільки з живими людьми. Але ж слова "ознайомлений" і "знайомитися" мають різні значення. Слово "ознайомлений" походить від слова "ознайомлюватися", а не від слова "знайомитися"!

Твердження К. Т. Туркала, що слово "ознайомлений" — є "закоренілий русизм" — хибне! В українській літературі ми маємо багато прикладів, які свідчать про те, що "ознайомлюватися" можна з ЧИМ, а не з КИМ. Ось кілька таких прикладів: "Письменники повинні бути **ознайомленими** і з **творами** малярськими" (П. Тичина). "Відомо, скільки зробив Фрако для **ознайомлення** західньоукраїнських читачів з **творчістю** Щ." (М. Рильський). "Головним завданням Комісії було **ознайомлення з проєктами**..." (Микола Руденко). "Ми використовували кожну хвилину для **ознайомлення з містом**" "Учитель **ознайомлював** учнів із **технологією** газового зварювання". "Із світовими **клясиками** я **ознайомився** в школі" (С. Васильченко). Отже **ознайомлюватися** можна лише з ЧИМ, а не з КИМ.

Щодо слів **знайомитися**, **познайомитися**, то вони вживаються в двох значеннях, себто можна знайомитися не тільки з КИМ, але й з ЧИМ. Ось кілька прикладів: "Я дуже хотів би **познайомитися** з Вашими друкованими **роботами**" (М. Коцюбинський). "П. виявив бажання ближче **познайомитися з технікою**" (Г. Тютюнник). "За готовість **познайомлення** мене з правдивою **поезією** ди-

кую сердечно". (Уляна Кравченко). "Тепер **познайомлю** Вас із самою системою або планом роботи" (П. Мирний). "**Знайомлячись із лексичними категоріями**..." (Ю. Шерех). "Треба **познайомитися з будовою синонімічного гнізда**" (Ю. Шерех). "З чужої літератури, що має методологічне значення, варто **познайомитися** передусім із такими **працями**" (Ю. Шерех). "Він увесь укинувся у **господарство** — він з ним уперше тільки зблизка **знайомився**" (Б. Грінченко). "На розпутті", IX розділ). В академічному Рос.-укр. словнику за ред. Ганцова, Голоскевича, А. Ніковського (т. 2, вип. I, стор. 128) читаємо: знайомство, знайомість, ознайомлення з ЧИМ. "Він **знайомий** із цією справою".

Цих прикладів досить, щоб довести хибність твердження К. Т. Туркала про те, що слово "ознайомлений" є нібито "закоренілий русизм". Це слово належить до нормативної лексики української літературної мови!

Петро Одарченко

ХЛІБИ ЧИ ХЛІБ?

Хася неправильного правопису настільки насторожив культурний світ української діаспори, що про нього заговорили не тільки лінгвісти, але й спеці з інших ділянок мистецтва, а то й ляїки. Тому я й собі наважився згрішити і пристати до них. Але заки приступлю до основної теми хочу заважити на маргінесі, що українці в ісході доти будуть грішити неправильним правописом доки не опиняться в своїй власній державі. Бо в ісході кожний по-своєму з розуму сходить і ніхто того не в силі перебороти хоч би навіть ставав дуба. І як не дивно, що та манія притаманна лише українцям. Того не помічається ані в поляків, ані в росіян, ані в східніх німців, які хоч нібито і мають свої власні комуністичні держави, але з політичних міркувань перебувають на вигнанні.

Вже від довгих років у Торонті з радіопрограми "Пісня України" на хвилі CHWO-1250 кількоциклів під час реклами з уст Вікторії Наумчук лунають ось такі слова: смачні **хліби** з пекарні "Будучність" панства Вжеснеє-

ських, запашні хліби... житні та пшеничні хліби, французькі хліби і т. д.

Цікаво в чий це морфології В. Наумчук надибала, що іменника "хліб" також можна вживати в множині. Я, нпр., такої чудасії в жодному словнику чи літературному творі покищо не здибав.

Навіть самий Ісус Христос, якому чейже рід разового чи петльованого хліба не був тасмницею в своїй молитві не вжив іменника "хліб" у множині.

Антін Ляковський-Коломієць

Торонто

**

У Грінченка та й у літературі маємо й "хліби", але в іншому значенні. — Ред.

ПРО МИНКОВІ СПОГАДИ

У числі 7-8 "Н. Д." надруковано доповідь Д. Кислиці "Василеві Минкові спогади". Доповідь мене не цікавить, хоч здивувало те, що доповідач говорячи про Минка, почав батюжити Л. Форостівського. Звичайно, покійник не може сказати: коли мої спогади погані — напиши краці.

Цікавлять мене тільки кілька, пришитих до Минка, як білу латку до чорних штанів. Ось вони: "Трудно повірити, що можна почувти таке, але чув я від одного нашого гумориста тут, який дуже серйозно запевняв: бачив він у Києві Люціану Піонтек (була дружиною Івана Кулика), коли та під час німецької окупації нібито просилася на працю в редакцію якоїсь ("Українське слово") газети... (Л. К. Піонтек — жидівка, як і І. Ю. Кулик...). Отакі "наукову" доповідь слухали студенти Гарварду

Що мав на думці доповідач цитуючи, ніби мої слова, підкресливши ЖИДІВКА?

Про згаданий факт, доповідачеві розповів, у приватній розмові, автор цього листа. Але як? Розповів я йому про цей випадок так: "До редакції газети "Український хлібороб" (де я працював), що містилася у Луцьку, була прийнята на посаду перекладачки Л. Піонтек. Після переїзду редакції до Львова, газету було ліквідовано. Я перейшов на працю до газети "Н. У.". Згодом у цій

ПОСМЕРТНІ

ЗГАДКИ

У ВІННІПЕЗІ ПОМЕР

Д-Р М. МАНДРИКА

20-го серпня 1979 р. помер на 93-му році життя довголітній співробітник "Нових днів", видатний український науковець, поет, публіцист і громадський діяч св. п. д-р Микита Мандрика.

Д-р Мандрика був членом Центральної Ради в 1917 році, опісля на дипломатичній службі Української Народної Республіки. На

же газеті посявила і Л. Піонтек. Редактори газети В. і С. Царинники зразу ж пізнали її як колишню дружину (вона давно розвелася) І. Кулика. Про це знали всі працівники редакції, дехто з них живе і тепер в Америці. Працювала Л. Піонтек не довго тому, що газету було ліквідовано, а ідантичтво евакуювалось. Л. Піонтек лишилась у Львові".

Як бачимо, Д. Кислиця мою розповідь перекрутив, додавши до неї "академічний" коментар. Для чого? Очевидно, щоб не писали спогадів.

Для цікавості Д. Кислиці додаю, що Л. Піонтек вважала себе полькою із Лодзі. Чи була вона єврейкою, не знаю. Але вірити, що вона була "жидівкою", теж не хочу.

Ол. Тер.

ЧИТАЧІ ПРО "НОВІ ДНІ"

...Я думаю, що не дивлячись на ніщо, мій покійний кум Петро Кузьмович був би щасливий, що журнал існує, стоїть на високому рівні і приєднує нових передплатників. Спасибі Вам усім, що в поті чола, не дивлячись на всякі перешкоди, працюєте для "Нових днів" і раз на місяць приносите щось свіже, цікаве і приємне для наших зголоднілих душ.

Щастя Вам, Боже, в усьому доброму.

Ніна Кузьменко

Лондон

еміграції перебував спершу у Чехо-Словаччині, а до Канади прибув у 1929 році. Почав друкуватися в 1905 році.

Д-р М. Мандрика займав багато чільних постів у житті української громади в Канаді: був президентом Осередку Української Культури й Освіти, у Вінніпезі, очолював Українську Вільну Академію Наук в Канаді і був членом президії Комітету Українців Канади

ПОМЕР

ГЕН. МИХАЙЛО КРАТ

8-го серпня 1979 р. відійшов у вічність на 87-му році життя сл. п. ген. пор. Михайло Крат, колишній старшина Армії Української Народної Республіки і 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії.

Покійний народився в 1892 р. в Гадячі, був ген. хор. Армії УНР, під час Першого Зимового Походу виконував обов'язки начальника штабу Запорізької дивізії, перебував на еміграції в Польщі, був штабовим старшиною 1-ої УД УНА, а після закінчення Другої світової війни, виконував функцію коменданта табору полонених І УД УНА в Італії, останньо жив в Детройті.

Похоронений в Бавнд Брук на українському православному цвинтарі св. Андрія.

ПОМЕР

СТАНІСЛАВ ЛЮДКЕВИЧ

12-го вересня 1979 року помер у Львові на 101-му році життя значний український композитор, музикознавець, фолкльорист і педагог Станіслав Людкевич.

Музичну освіту почав у своїй матері-піяністки, а перші його композиторські спроби з'явилися ще під час навчання в гімназії. Свою музичну освіту завершує у Віденському університеті докторською дисертацією "Програмова музика".

С. Людкевич був директором і викладачем теоретичних предметів Музичного Інституту ім. М. Лисенка у Львові, а згодом професором і керівником катедри Львівської Державної консерваторії.

ГОРЕ ВІД РОЗУМУ — ЛИШЕНЬКО
ВІД РЯДНА

Бувало, бідкалися люди на Україні — "Нічого не вдієш, як Бог розуму не дав".

На еміграції ми тієї мудрости (рідної й чужої!) нахпалися стільки, що постає питання: "Що нам робити, коли того розуму аж забагато?"

От хоч би на мовному фронті. Скільки у нас отих професорів! А правописів ще більше!

Щоправда, і на Рідних Землях професури не бракувало. У передових провінціях кожен учитель початкової школи був паном професором. Зате у відсталіх провінціях справа була куди простіша.

Пригадую, сперечалися учні, як правильно писати — "Немає галаш", чи "Немає галош"? Учитель нас скоро помирих: "Як не напишете — буде правильно. Їх таки чортма".

Емігрантські професори такими справами не легковажать. За чистоту мови вони готові душу й тіло роздерти один одному.

Якось надумав я написати романтичний спогад про своє рядно.

Один з професорів порадив мені замість "рядно" писати "одіяло".

— Русизм! — гнівно запротестував інший. — Пишіть пане, рядно.

— Пам'ятайте, панове, — влєслизо заговорив третій — по-українському то сі вимовляє 'р'ядно'.

— Таж 'рядно' пишеться без апострофа? — з подраженням пояснив попередній.

— Злапалисьби той московський апостроф, пане-дзєю, — злісно зашипів четвертий професор — та й тримаєте се, як вуш кожушка. Українській мові той апостроф так потрібний, єк п'єта нога псови. Пишіть, пане 'редно' і хвертик.

— Встидалибсьи, панове, се мордувати за хлопське редно. Пишіть 'коц' — оригінально, компрегентно й мельодійно — авторитетно заявив п'ятий.

— А чи хтось на Україні те зрозуміє? — запитував інший.

— Можебсьи засугерували писати по російську абись там нас розуміли? — саркастично кинув шостий.

Жоден з них не поступався. Зчинили таку тяганину, що з мого рядна лише шмаття літало. Тепер як його не назви — неправильно.

Пожалівся я кумові, а той мені:

— Та й дурний же ти, аж крутишся. Купи собі електрик блєнкит і всім твоїм проблемам гаплік.

Аж ось зустрілась мені землячка, щойно з 'раю'. Оповідая їй про мовні конфлікти, про рядно. Вона, лагідно посміхнувшись, тихо сказала:

— І навіщо вам те старе рядно? Одружіться і мерзнути не будете.

У її словах я відчув незмірну чарівну красу мови рідної мови. І чого та мова звучить так жалюливо з уст учених мовознавців?

СЛОВО: Збірник 7. Література, мистецтво, критика, мемуари, документи. Едмонтон, Об'єднання Українських Письменників "Слово", 1978. 288 стор. Ціна \$10.00

Дмитро Нитченко. — ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ І СТИЛІСТИКИ, друге доповнене видання. Мельбурн, "Ластівка", 1979, 136. Цю книжку рекомендує Методична комісія УЦШР в Австралії для вжитку в школах українознавства, педагогічних та інших школах середнього і вищого типу як допоміжний підручник.

Іван Евсентуальний. — ПРО ВСЕ ПОТРОХУ: гумор і сатира. Буенос-Айрес, вид-во Юліана Середяка, 1978. Книжка ілюстрована, 103 стор.

Гр. Домашовець. — ТЕРНИСТИМИ ШЛЯХАМИ ДО ВОЛІ. Ірвінгтон, в-во "Кирило-Методіївського Братства", 1976. Ілюстрована, 167 стор. Ціна 3.00 дол.

БОГ, ВСЕСВІТ І ЛЮДИНА: астрономічні рефлексії. Статті Гр. Домашовця і інших авторів. Ірвінгтон, в-во "Кирило-Методіївського Братства", 1978. Ілюстрована, 127 стор. Ціна 3.00 дол.

ДВА ПРОТИЛЕЖНІ СВІТИ. Статті Гр. Домашовця і інших авторів. Ірвінгтон, в-во "Кирило-Методіївського Братства", 1978. Ілюстрована, 160 стор. Ціна 4.00 долари.

Всі три книжки в-тва "Кирило-Методіївського Братства" можна замовляти пишучи на таку адресу:

Mr. G. Domashovetz

34 Park Place

Morris Plains, N. J. 07959, USA

НАШІ ПОМИЛКИ

У червневому числі "Нових днів", у статті "Правописна дискусія чи правописна гризня?" просимо справити такі помилки:

✓ Стор. 23, права шпальта, згори р. 17: **зрозуміло**, р. 18: **зайвими**.

✓ Стор. 24, ліва шп., згори р. 6: **можливості**, р. 10: **очевидячки**, р. 27: **захланництва**; права шп., знизу р. 12: **превелике**.

✓ Стор. 25, ліва шп., згори р. 1: **то його вплив**.

У числі на липень-серпень у тій статті такі помилки:

✓ Стор. 12, ліва шп., згори р. 21: **"телефон"**.

✓ Стор. 13, ліва шп., згори р. 8: **пелязги**, р. 11: **гладіатор**, р. 13: **мінзінгер**.

Стор. 14, ліва шп., знизу р. 7: **Піпп**, **Грім**, р. 11: **Малтүз**, р. 13: **Меккензі**, р. 15: **люєтик**; права шп., згори р. 8: **Отелло**, р. 35-36: **Мезень**, **Менделєєв**, знизу р. 1: **Сучасність**, 3/67, р. 8: **нова еміграція**, р. 20: **Л — ЛЬ**.

✓ Стор. 15, права шп., згори р. 5: **в житті**, **розвитку**, р. 35: **безсоромно**.

Стор. 16, ліва шп., знизу р. 4-5: **деміург**, р. 7: **Гуллівер**, р. 9: **тріумф**.

Стор. 17, ліва шп., згори р. 12: **бо не має**.

УКРАЇНСЬКА КНИГА ТОРОНТО

НОВА ЛІТЕРАТУРА, ЩОЙНО ОДЕРЖАНА З УКРАЇНИ

Висоцький С. ПРО ЩО РОЗПОВІЛИ ДАВНІ СТІНИ. "Наукова думка", Київ 1978, \$ 1.10

У книзі висвітлюється історія створення Софійського собору у Києві, розповідається про дослідження написів і малюнків на стінах Софії, про цікаві факти, встановлені при розкритті саркофага Ярослава Мудрого.

Володарська Д. У НАС ЗАТИШНО, ЧИСТО. "Техніка", Київ 1979, стор. 70. 1.15

У книзі подано поради про те, як правильно організувати домашнє господарство, доглядати за речами.

Іванчук Р. ЧЕРПЕНЕ ВИНО. Романи. "Каменяр", Львів 1979, стор. 349. 5.30

Старицький М. П'ЄСИ. "Дніпро", Київ 1979, стор. 246. 3.95

У книзі вміщено п'єси: "Не судилось", "Ойне ходи, Грицю, та й на вечериці", "Талан".

Угларенко П. ДОВГИЙ ШЛЯХ ДО ОЗЕР. Роман. "Карпати", Ужгород 1979, стор. 367.

Роман присвячений подіям, що відбувалися в Київській Русі в 11 столітті, про літописця Нестора, автора "Повісті временних літ". 4.95

ПЛАСТИНКИ

С-60-06231-32. БАТРА. Вокально-інструментальний ансамбль. Керівник Б. Кудла. Вам даруємо. Пісня буде поміж нас. Гей ви, хлопці молодії. Бодай ся когут знудив. Верховинька колискова. Як я спала на сні. Чорні очка, як терен. Відлуння в горах. Балада про дві скрипки. Івана-Купала. Жовте листя. Ой, чий то кінь стоїть. 5.95

С-30-06271-72. ТРІО БАНДУРИСТОК. Вик. Валентина Третьякова, Ніна Павленко, Неллі Москвіна. Грай, бандуро. Нічка цікава. Паде дощ. Гуси летіли. Ти до мене не ходи. Зозуленька. А мати ходить на курган. Серед літа. Козачка. Добрий вечір, сусідонько. Калинова сопілка. Човен хитається. Ой думала я. 5.95

С-60-06859-60. СМЕРІЧКА. Вокально-інструментальний ансамбль. Керівник Л. Дутківський. Два перстені. Незрівнянний світ краси. Ой, чия ж то крайня хатка. Скажи, скажи Єдина. Горянка. Водограй. Осінь прийшла. Шовкова косиця. Ми йдемо далі. 5.95

С-30-08199-200. З НАРОДНИХ ДЖЕРЕЛ. Народна інструментальна музика. Вівчарські імпровізації на трембіті. Та ліду я в полонину. Весільні мелодії. Весняні коломийки. Троїста музика. Коломийка. Вівчар на полонині. Танцювальні мелодії. Гуцульщина — край Радянський. Мандрівницькі мелодії. Танець молодої. Мандрівницька. Давній Верховинський вівчарський наспів. Полянська мелодія. Весільні коломийки. Полонинські вівчарські імпровізації. 5.95

С-60-09481-82. ПІСНІ ВОЛОДИМИРА ІВАСЮКА СПІВАЄ СОФІЯ РОТАРУ. Я — твоє крило. Балада про мальви. Пісня буде проміж нас. У долі своя весна. Колиска вітру. Нестримна течія. Лиш раз цвіте любов. Клановий вогонь. Запроси у сні. Два персні. Далина. Пісня про тебе. 5.95

УВАГА! При замовленні для Онтарію додавайте 7% сейлес текс.

Покупець оплачує поштові витрати. Поштова оплата за 1—2 пластинки — \$2.00, за 3—4 пластинки — \$2.50.

ПИШІТЬ ЗА СПИСКАМИ КНИЖОК!

- УВАГА! Поштові витрати за пересилку книжок оплачує покупець.
- До кожної замовленої книжки треба додати 50¢ на поштову оплату. У замовленні слід подавати ім'я і прізвище автора та назву книжки.

UKRAINSKA KNYHA

1162 Dundas Street West, Toronto, Ontario M6J 1X4, Canada

Tel.: 532-8928